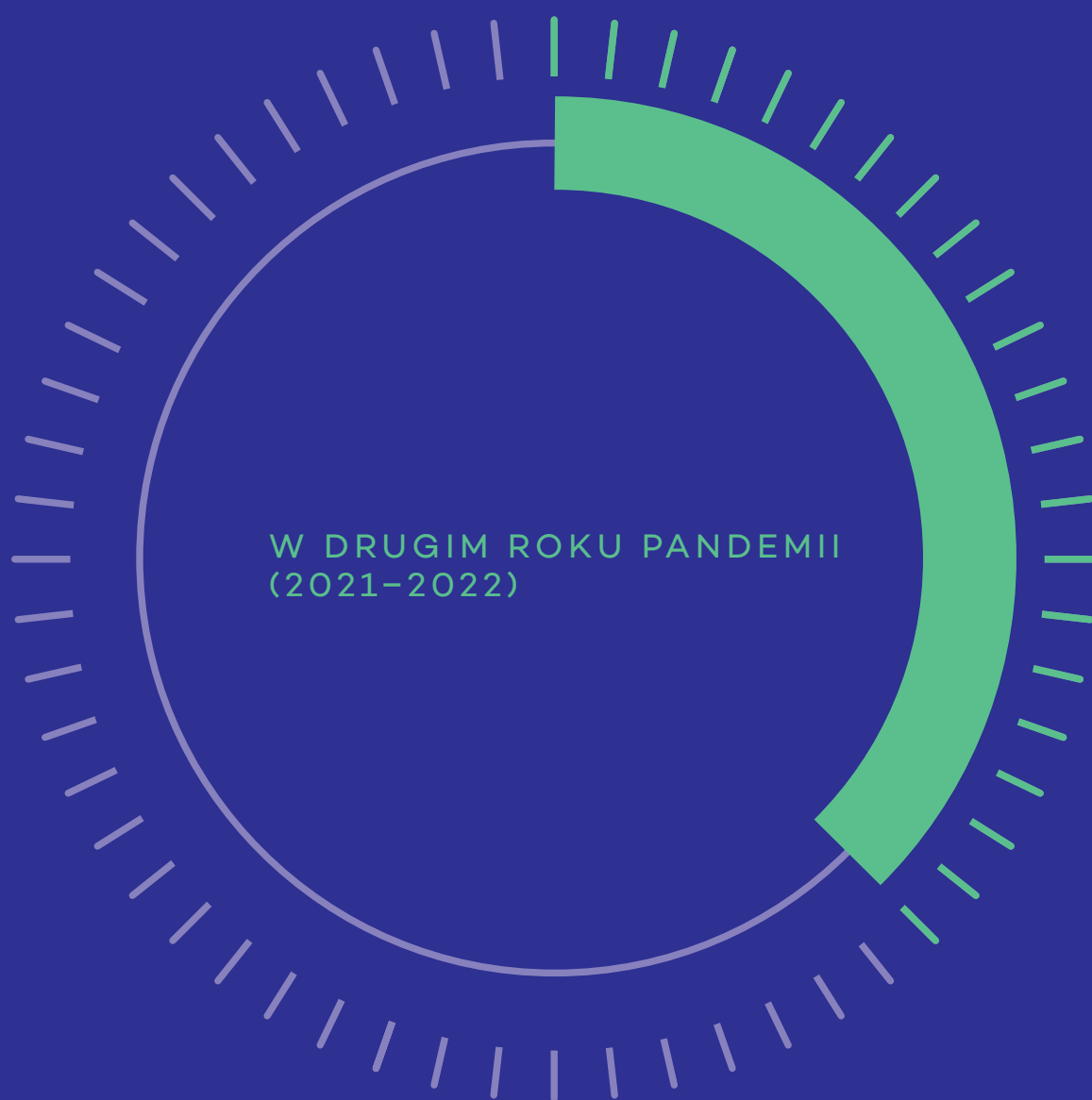

STAN CZYTELNICTWA KSIĄŻEK W POLSCE

ZOFIA ZASACKA
ROMAN CHYMKOWSKI

BIBLIOTEKA
NARODOWA

SPIS TREŚCI

O BADANIU

3

1. PANDEMICZNY KONTEKST

5

2. PRAKTYKI CZYTELNICZE
W STYLACH ŻYCIA POLAKÓW

8

3. KTO CZYTA KSIĄŻKI?

11

4. ŹRÓDŁA CZYTANYCH KSIĄŻEK
KSIĘGOZBIORY DOMOWE 19

16

5. SPOŁECZNY CHARAKTER
CZYTANIA

20

6. UCZESTNICTWO
W KULTURZE CYFROWEJ

23

7. STRUKTURA WYBORÓW CZYTELNICZYCH POLAKÓW W 2021 ROKU

**REMIGIUSZ MRÓZ, HARLAN COBEN, POLSKIE AUTORKI I INNI –
THRILLERY PSYCHOLOGICZNE, KRYMINALNE ZAGADKI, ZNANI
KOMISARZE I DETEKTYWI 32**

**ROMANSE, LITERATURA OBYCZAJOWA – HISTORIE MIŁOSNE
Z TAJEMNICĄ W TLE 38**

**MAGDA KNEDLER, HEATHER MORRIS, AŁBENA GRABOWSKA
I INNE AUTORKI ORAZ ICH OPOWIEŚCI W HISTORYCZNYCH
RAMACH 40**

**SCIENCE FICTION, POWIEŚCI EKSPANIZOWANE ORAZ KING,
SAPKOWSKI, HERBERT I LEM 42**

LITERATURA PIĘKNA WYSOKOARTYSTYCZNA 43

TOKARCZUK, TWARDUCH – ARTYSTYCZNE BESTSELLERY 43

**KLASYKA SPRZED 1918 ROKU – SZKOLNY KANON: SIENKIEWICZ,
MICKIEWICZ, PRUS 44**

**NON-FICTION – LITERATURA FAKTU, NARRACJE BIOGRAFICZNE,
PUBLICYSTYKA, REPORTAŻE, PORADNIKI, PUBLIKACJE
NAUKOWE, PODRĘCZNIKI 45**

**AUTOBIOGRAFIE, BIOGRAFIE, DZIENNIKI, WSPOMNIENIA,
PUBLICYSTYKA, ESEJE
ORAZ HISTORIA XX WIEKU 46**

**REPORTAŻE – RELACJE Z PODRÓŻY,
PORTRETY INNYCH KULTUR, HISTORIE Z PRZESZŁOŚCI
Z DZISIEJSZEJ PERSPEKTYWY 48**

**PORADNIKI – POTĘGA PODŚWIADOMOŚCI, JEDZENIE
TO LECZENIE, ZNAJDŹ RÓWNOWAGĘ I ŻYJ SZCZĘŚLIWIE.
DO DZIEŁA! 49**

LEKTURY NAUKOWE, AKADEMICKIE, PODRĘCZNIKI 50

PODSUMOWANIE – WSPÓŁCZESNE GUSTY CZYTELNICZE 50

**SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE ZRÓŻNICOWANIE WYBORÓW
KSIĄŻKOWYCH 52**

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

O BADANIU

W listopadzie 2021 roku Biblioteka Narodowa przeprowadziła kolejne badanie czytelnictwa książek. Sondaż zrealizowano metodą CAPI (computer assisted personal interview) na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie Polaków w wieku co najmniej 15 lat, liczącej 1974 respondentów.

Pomiar powtórzono w marcu 2022 roku na próbie 2009 osób. Celem przeprowadzenia dodatkowego sondażu, o innej porze roku niż dotychczas, była przede wszystkim weryfikacja hipotezy o sezonowości praktyk lekturowych, a więc próba odpowiedzi na pytanie o charakterze metodologicznym: czy i ewentualnie – w jaki sposób moment realizacji badania wpływa na uzyskiwane wyniki.

Niniejszy raport prezentuje więcej niż jedną edycję badania, przy czym ostatnia z nich – inaczej niż dotychczas – została zrealizowana nie jesienią (zwykle był to listopad lub przełom listopada i grudnia), lecz wiosną, w odstępie niespełna czterech miesięcy od poprzedniej.

Ze względu na fakt, że w chwili prowadzenia wywiadów kwestionariuszowych w 2022 roku znoszone były obostrzenia związane z reżimem sanitarnym wymuszonym przez pandemię COVID-19, zasadne jest odniesienie uzyskanych najnowszych wyników badania do tych z 2019 roku, a więc ostatnich sprzed pandemii. Dzięki temu wyraźniej zarysuje się specyfika danych za lata 2020 i 2021. Porównanie wyników czterech pomiarów (z 2019, 2020, 2021 i wiosny 2022 roku) pozwala na precyzyjną obserwację wpływu poszczególnych etapów pandemii na praktyki lekturowe Polaków.

Badanie czytelnictwa książek Biblioteka Narodowa realizuje systematycznie od 1992 roku, a więc już od blisko czterech dekad. Jest to badanie socjologiczne dostarczające

wyników o charakterze ilościowym. Jego celem jest zgromadzenie podstawowych informacji o tym, jaka część społeczeństwa polskiego czyta książki (niezależnie od jakości i kontekstu sytuacyjnego tej praktyki), jakie tytuły i jakie typy publikacji cieszą się największą popularnością, skąd bierze się czytane książki i jaka jest w tym rola instytucji (zwłaszcza bibliotek) oraz najbliższego otoczenia społecznego (rodziny, znajomych itp.). Wyniki tego badania po opracowaniu tworzą swego rodzaju społeczną mapę czytania książek, przy czym jest to mapa pozwalająca dostrzec przede wszystkim najbardziej wyraziste zjawiska i procesy.

Czytanie książek jest praktyką kultury pisma, niejedyną, ale pod wieloma względami specyficzną, przedmiot naszych dociekań ujmujemy zatem w kontekście innych praktyk lekturowych i – szerzej – nieczytelniczych form spędzania czasu. Książki nie są jedynym medium kultury pisma, a ci, którzy je czytają, oraz ci, którzy tego nie robią, potencjalnie mają do czynienia z innymi formami piśmienności. Ponadto pismo, którego pierwszorzędna rola jako nośnika informacji czy opowieści jest bezdyskusyjna, nie dzierży monopolu w tej dziedzinie – tekstom, w tym tekstom w formie drukowanych lub cyfrowych książek, towarzyszą treści komunikowane w formie wizualnej czy audialnej. Słowo „książka” nie jest dziś tak rozumiane, jak miało to miejsce w przeszłości, zwłaszcza kiedy mówimy o książkach w formatach cyfrowych. W społecznej percepcji poszczególne publikacje mogą być książkami w większym lub mniejszym stopniu¹. Pytając o czytanie książek, zdajemy sobie sprawę z tego, że pewne czynności, takie jak zapoznawanie się z treścią haseł słownikowych czy encyklopedycznych, dawniej wiele osób intuicyjnie określiłoby jako korzystanie z książek, dziś zaś taka kwalifikacja jest o wiele mniej prawdopodobna. Z tego powodu czytanie książek, w tym czytanie na ekranach komputerów i urządzeń mobilnych, należy opisywać w kontekście praktyk kultury cyfrowej.

Sondaż ten nie jest badaniem rynku książki ani badaniem bibliotekoznawczym – interesuje nas praktyka czytania książek niezależnie od źródła ich pochodzenia, dlatego kiedy piszemy o czytelnikach, mamy na myśli osoby, które zadeklarowały lekturę co najmniej jednej książki w ciągu roku, nie zaś tylko te, które dokonały zakupu w księgarni czy antykwariacie, lub tylko te, które wypożyczyły jakąś książkę z biblioteki. Tak jak w przypadku innych badań socjologicznych podobnego rodzaju, wyniki, którymi dysponujemy, są reprezentatywne w sensie statystycznym, a to znaczy, że wielkości podawanych w procentach nie należy utożsamiać z liczbami bezwzględными.

¹ Zob. S. Kotuła, *Książkowatość jako propozycja terminologiczna i poznawczo-badawcza dla bibliologii*, w: *Książka i biblioteka w procesie komunikacji społecznej*, red. R. Aleksandrowicz, H. Rusińska-Gierthy, Wrocław 2015, s. 125–137; I. Koryś, *Książki bardziej książkowe od innych. Społeczne atrybuty prototypu książki*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2018, t. XLIX, s. 65–100.

1. PANDEMICZNY KONTEKST

Analizując najważniejsze trendy w praktykach lekturowych ostatnich kilku lat, nie sposób pominąć głębokich zmian, jakie praktycznie w każdej dziedzinie życia wprowadziła pandemia COVID-19. W różnym stopniu i z różnymi okresami podwyższonego lub obniżonego rygoru sanitarnego dotknęły one niemal wszystkich instytucji publicznych – od placówek służby zdrowia, przez szkoły i uczelnie, aż po teatry czy biblioteki. Wielorako wpłynęły również na życie codzienne obywateli, na ich pracę, edukację, organizację czasu wolnego, sposób przemieszczania się, a nawet na relacje z bliskimi. Bardzo dużo różnego rodzaju czynności dotychczas wykonywanych w bezpośrednim kontakcie z innymi ludźmi zostało podporządkowanych zdalnej komunikacji za pośrednictwem komputerów i urządzeń mobilnych. Zmiany te, powiązane nieraz z przyspieszonym nabywaniem nowych kompetencji cyfrowych, w największym stopniu odczuły osoby aktywne zawodowo, uczniowie i studenci¹, a także rodzice dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym. W przypadku wielu z nich nowy reżim codzienności oznaczał redefinicję granicy między dotychczas rozdzielnymi przestrzeniami pracy, edukacji i wypoczynku – miejsce zamieszkania musiało pełnić wszystkie te funkcje równoległe².

- ¹ Zob. M. Plebańska, A. Szyller, M. Sieńczewska, *Edukacja zdalna w czasach COVID-19. Raport z badań*, Warszawa 2020, https://kometa.edu.pl/uploads/publication/941/24a2_A_a_nauczanie_zdalne_oczami_nauczycieli_i_uczniow_RAPORT.pdf?v2.8 [dostęp 11.06.2021]; G. Ptaszek i in., *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*, Gdańsk 2020, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/19524> [dostęp 11.06.2021].
- ² Zob. R. Drozdowski i in., *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2020, s. 14, https://socjologia.amu.edu.pl/images/pliki/Zycie_codzienne_w_czasach_pandemii._Raport_z_drugiego_etapu_badan_wersja_pelna.pdf [dostęp: 30.04.2022].

Jednocześnie osoby starsze, z racji wieku zagrożone cięższym przebiegiem choroby związanej z zakażeniem koronawirusem, choć często już nieaktywne zawodowo, to szczególnie odczuły konieczność pozostawania w domu i zachowywania społecznego dystansu oraz rezygnacji z uczestnictwa w różnych formach życia publicznego.

Zdalna nauka, zwłaszcza młodszych uczniów, wymuszała na ich rodzicach pogodzenie pracy zawodowej z zapewnieniem dzieciom odpowiednich warunków uczestnictwa w lekcjach, co w przypadku wielodzietnych rodzin było dużym wyzwaniem organizacyjnym. Nowe warunki nauczania ujawniły niestety również istniejące deficyty opieki rodzicielskiej i często trudne warunki domowe niesprzyjające edukacji zdalnej, wskutek których część uczniów faktycznie wypadła z systemu zdalnej nauki³. Natomiast uczniowie i nauczyciele uczestniczący w pełni we wszystkich wyzwaniach edukacji zdalnej obciążeni byli szeregiem nowych obowiązków⁴. Okoliczności te miały wpływ także na aktywność czytelniczną uczniów, zwłaszcza realizację szkolnego obowiązku lekturowego. Ograniczenie kontaktów towarzyskich, utrudniające budowanie i podtrzymywanie więzi społecznych, spowodowało z kolei osłabienie kondycji psychicznej dzieci i młodzieży⁵. Wśród efektów pandemii w przypadku młodzieży szkolnej zaobserwowano również wzrost poczucia zmęczenia, kłopoty ze snem czy nasilone stany lękowe⁶.

Jakkolwiek na początku, kiedy liczba zachorowań i zgonów była jeszcze stosunkowo niewielka, pandemia mogła się wydawać czymś dość abstrakcyjnym i krótkotrwałym, a wymuszone przez nią drastyczne zmiany budziły u niektórych pewien rodzaj trudnej dziś do wyobrażenia ekscytacji nową, nietypową sytuacją, to w miarę upływu czasu tego typu podejście ulegało radykalnej zmianie. Powodowały to nie tylko doniesienia o coraz liczniej umierających ludziach, ale także szybko rosnąca liczba osób, które doświadczyły spowodowanej przez tę chorobę śmierci kogoś z najbliższego otoczenia. Im dłużej trwała pandemia, tym silniej można było odczuć jej grozę.

Dwie edycje badania czytelnictwa – w 2020 i 2021 roku – przeprowadzono w warunkach pandemii, przy czym lata te pod względem jej wpływu na życie Polaków nie były takie same. Rok 2021 ze względu na nasilenie konsekwencji pandemii, a także narastające zmęczenie przedłużającym się zawieszeniem normalnego funkcjonowania

- ³ A. Buchner, M. Wierzbicka, *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Edycja II*, Centrum Cyfrowe, Warszawa 2020, s. 73–75, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/11/Raport_Edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii.-Edycja-II.pdf [dostęp: 1.05.2022].
- ⁴ S. Grzelak, D. Żyro, *Jak wspierać uczniów po roku epidemii? Wyzwania i rekomendacje dla wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego. Raport oparty na wynikach badań, przeprowadzonych wśród uczniów, rodziców i nauczycieli w okresie 04.2020–01.2021*, Warszawa 2021, <https://www.kuratorium.waw.pl/download/1/19499/Raportjakwspieracuczniowporokuepidemii.pdf> [dostęp: 1.05.2022].
- ⁵ *Etat w sieci 2.0 Zdrowie psychiczne polskich nastolatków w nauce zdalnej*, Fundacja Edukacji Zdrowotnej i Psychoterapii Rodzice.co 2021, <https://etatwsieci.pl/raport-2021/> [dostęp: 1.05.2022]; A. Buchner, M. Wierzbicka, *Edukacja zdalna w czasie pandemii...*, dz. cyt.
- ⁶ *Etat w sieci. Młodzież a ekrany w czasie pandemii*, Fundacja Edukacji Zdrowotnej i Psychoterapii Rodzice.co 2020, <https://etatwsieci.pl/2020-2/> [dostęp: 1.05.2022]; A. Bieganowska-Skóra, D. Pankowska, *Moje samopoczucie w e-szkole. Raport z badań*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2020.

był dla wielu Polaków trudniejszy niż 2020. Sondaż z marca 2022 roku przeprowadzono w sytuacji, kiedy wprawdzie jeszcze nie wszystko wróciło do stanu sprzed pandemii, ale jednak znoszone były restrykcje związane z reżimem sanitarnym. Z tego punktu widzenia wyniki badań z 2020 roku pokazywały postawy Polaków w czasie, kiedy pandemia dopiero nabierała rozpędu⁷, pomiar z listopada 2021 roku został wykonany w jej punkcie kulminacyjnym, a z marca 2022 roku – w momencie wyjścia z kryzysu.

Spoleczne konsekwencje pandemii nie zostały jeszcze gruntownie zbadane i prawdopodobnie bardzo długo będą przedmiotem dociekań socjologicznych, psychologicznych czy antropologicznych, tym niemniej już teraz dysponujemy cząstkowymi obrazami większej całości. W sondażach nastrojów społecznych konsekwentnie odnotowywane jest pogarszające się samopoczucie i stan zdrowia Polaków⁸. Badania psychologiczne już od ostatnich miesięcy 2020 roku wskazują na nasilające się objawy depresji, m.in. apatię czy chroniczne poczucie zmęczenia⁹. Trudno byłoby w tym momencie snuć rozważania na temat trwałości tych niepokojących zjawisk, należy jednak założyć możliwość ich wpływu na tak wrażliwe wskaźniki jak te, których dotyczą publikowane przez nas cyklicznie raporty o czytelnictwie książek. Z tego punktu widzenia zasadna jest powściągliwość w prognozowaniu wyników kolejnych raportów, zwłaszcza że w pierwszym kwartale 2022 roku pojawiły się nowe okoliczności destabilizujące rzeczywistość, w której żyjemy.

⁷ Zob. R. Chymkowski, Z. Zasacka, *Czytanie książek w pierwszym roku pandemii (2020)*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021, s. 119–129.

⁸ Zob. U. Krassowska, *Wpływ pandemii Covid-19 na życie Polaków*, Kantar Public, marzec 2022, <https://kantarpublic.com> [dostęp: 1.05.2022]; *40 proc. Polaków twierdzi, że w czasie pandemii pogorszyło się ich zdrowie psychiczne*, <https://uce-pl.com/news/40-proc-polakow-twierdzi-ze-w-czasie-pandemii-pogorszylo-sie-ich-zdrowie-psychiczne> [dostęp: 1.05.2022].

⁹ Zob. M. Gambin i in., *Generalized anxiety and depressive symptoms in various age groups during the COVID-19 lockdown in Poland. Specific predictors and differences in symptoms severity*, „Comprehensive Psychiatry” 2021, vol. 105; *Polacy na krawędzi depresji. Ponad 60 proc. badanych realnie odczuwa jej symptomy*, <https://uce-pl.com/news/polacy-na-krawedzi-depresji-ponad-60-proc-realnie-odczuwa-jej-symptomy> [dostęp: 1.05.2022].

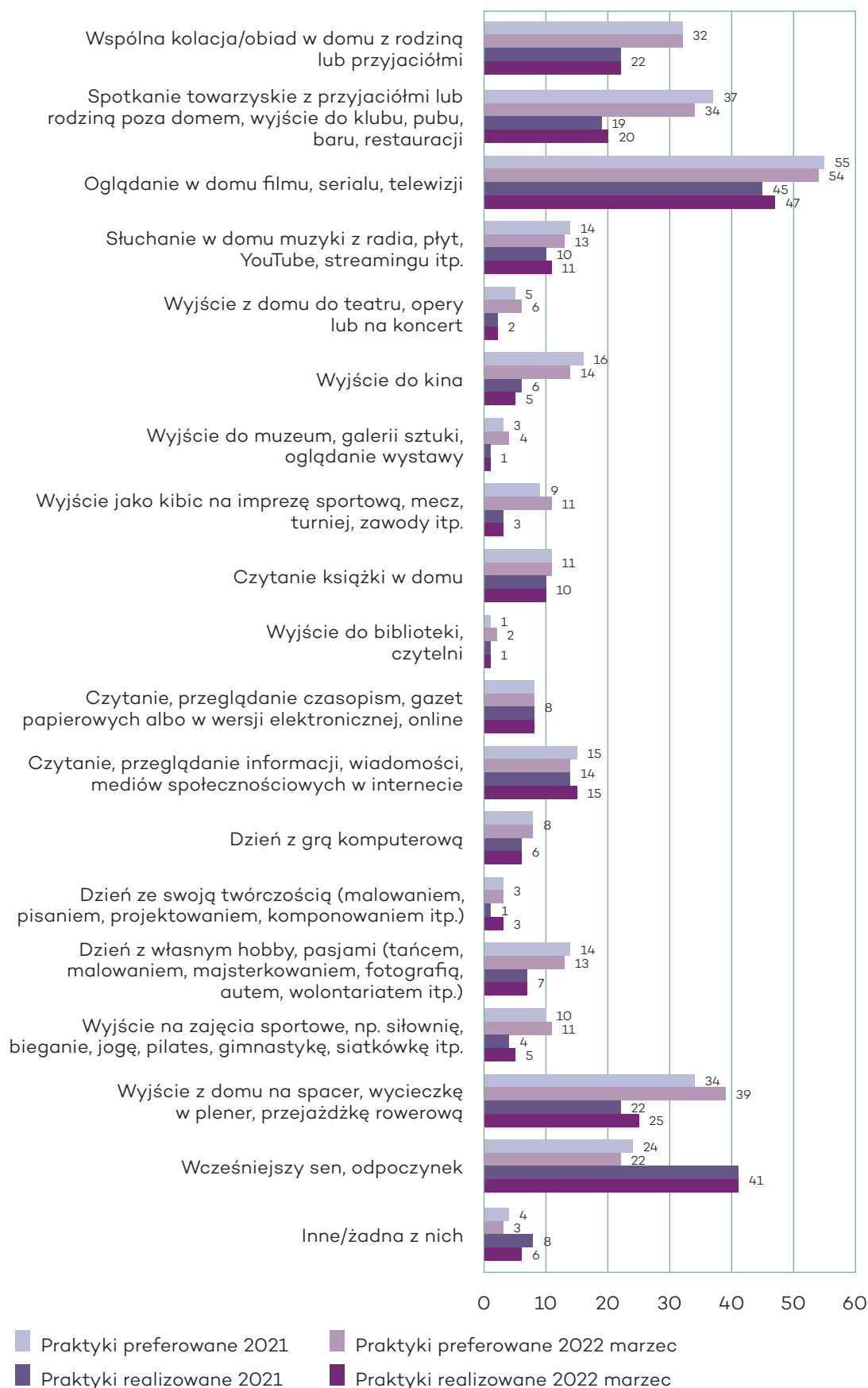
2. PRAKTYKI CZYTELNICZE W STYLACH ŻYCIA POLAKÓW

Jak zostało wspomniane wcześniej, badanie czytelnictwa książek z marca 2022 roku zrealizowane zostało w kontekście słabnącej kolejnej fali pandemii COVID-19 oraz stopniowo znoszonych ograniczeń w funkcjonowaniu instytucji publicznych i zakładów pracy. Był to też czas powrotu do stacjonarnej formy nauczania. Dwukrotnie – jesienią 2021 i wiosną 2022 roku – respondenci odpowiadali na pytania o to, jak najchętniej spędziliby wolny dzień. Wśród pożądaných, ale także wśród realizowanych zajęć w wolny listopadowo-grudniowy dzień w 2021 roku i w marcu 2022 roku najważniejsze było oglądanie telewizji, filmów lub seriali (wykres 2.1). W ten sposób spędziłoby czas 55% badanych jesienią 2021 i 54% wiosną 2022 roku. Dla co piątej osoby była to najatrakcyjniejsza forma spędzania wolnego czasu. Takiej odpowiedzi udzielił co czwarty respondent powyżej 40 roku życia.

W następnej kolejności pod względem liczby wskazań znalazły się: spotkanie z rodziną lub ze znajomymi w domu (wskazało na nie 32% ogółu badanych w listopadzie 2021 roku, a w marcu, kiedy dzień jest dłuższy, 39% badanych) bądź poza domem (37%) oraz spacer lub wycieczka w plener (34%). O atrakcyjności tych form spędzania czasu decydował wiek badanych: nastolatki były zainteresowane spotkaniami z przyjaciółmi, z tym że tylko 5% z nich wybrało spotkanie domowe, niezależnie od pory badania.

Badanie wyraźnie wskazuje, że Polacy są zmęczeni, najbardziej atrakcyjną perspektywą spędzenia wolnego wieczoru jest pójście wcześniej spać. Kiedy tylko pojawia się wolny dzień, marzą o odpoczynku. Wiosna następująca po pandemicznej jesieni tego stanu nie zmieniła, chociaż w marcu Polacy mieli trochę mniej wolnego

WYKRES 2.1. Preferowane i realizowane sposoby spędzenia wolnego dnia
 (listopad 2021 N=1974, marzec 2022 N=2009 (dane w proc.))

czasu dla siebie (tabela 2.1). W listopadzie 24% ogółu badanych, a w marcu 22% myśląc o wolnym dniu, chciało odpocząć. W efekcie, kiedy pojawił się wolny weekend aż 41% badanych zadeklarowało, że poszło wcześniej spać albo wybrało bierny odpoczynek (wykres 2.1).

Wśród proponowanych zajęć, którymi warto by wypełnić wolny dzień znalazły się trzy rodzaje praktyk czytelniczych. Najczęściej wybierano czytanie wiadomości, informacji w internecie oraz postów w mediach społecznościowych. Lektura postów to częściej praktyka wybierana przez najmłodszych, nastoletnich badanych, natomiast czasopisma i gazety liczniej czytają osoby powyżej 60 roku życia. Czytanie książek wybrało jesienią 2021 i wiosną 2022 roku tyle samo badanych (11%), więcej kobiet niż mężczyzn (odpowiednio 15% i 8%). Należy podkreślić, że **Polacy najbardziej realistycznie ocenili swoje potrzeby i możliwości dotyczące praktyk czytelniczych: zarówno czytania informacji online, jak też czasopism i gazet oraz książek**. Interesujące wydaje się to, że w przypadku czytania książek wyobrażenia o tym, co chciałoby się robić, a tym co się udało w ostatni weekend, okazały się zbieżne dla ogółu badanych, i to zarówno na jesieni, jak i na wiosnę. Przy tym w przypadku kobiet były one tożsame, a mężczyźni nieco zawyżyli realne potrzeby lektury książkowej.

Należy odnotować, że ilość czasu wolnego od zawodowych, edukacyjnych i domowych obowiązków Polaków jest dosyć stabilna (tabela 2.1). Mężczyźni więcej niż kobiety mają obowiązków zawodowych w weekendy, z kolei wówczas kobiety poświęcają więcej czasu obowiązkom domowym.

TABELA 2.1. Dysponowanie wolnym czasem w ostatni weekend poprzedzający badanie (listopad 2021 N=1974, marzec 2022 N=2009) (dane w proc.)

Które z poniższych zdań pasuje do Pana(i) ostatniego weekendu? Proszę wskazać wszystkie, które Pana(i) dotyczyły	2021 listopad N=1974	2022 marzec N=2009
W ostatni weekend miałem(am) wolny czas, wolne godziny od obowiązków	57	54
Nie miałem(am) wolnego czasu, pracowałem(am) zarobkowo albo uczyłem(am) się	15	17
Nie miałem(am) wolnego czasu, miałem(am) obowiązki rodzinne, np. opiekowałem(am) się dziećmi, wnukami, współmałżonkiem, rodzicami itp.	13	12
Nie miałem(am) wolnego czasu, ponieważ wykonywałem(am) inne obowiązki w gospodarstwie domowym: sprzątnięcie, remonty, gotowanie itp.	13	13
Byłem(am) chory, źle się czułem(am), byłem(am) w szpitalu	4	5
Nie miałem(am) wolnego czasu, bo byłem(am) w podróży itp.	5	5
Ogółem	100	100

Źródło: Biblioteka Narodowa

3. KTO CZYTA KSIĄŻKI?

W marcu 2022 roku na pytanie o lekturę co najmniej jednej książki w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie twierdząco odpowiedziało 38% respondentów. Wynik ten nie zaskakuje, jeśli za referencyjny przyjąć rok 2019, ostatni przed nadzwyczajnymi okolicznościami spowodowanymi pandemią COVID-19. Tak rozumiany wskaźnik społecznego zasięgu książki w Polsce na podobnym poziomie kształtował się już od roku 2012. Podobieństw między wynikami pomiarów z 2019 roku i z marca 2022 roku jest więcej – nie tylko czytelników książek było tyle samo, ale też odsetki osób deklarujących sporadyczną bądź względnie intensywną lekturę książek okazały się bardzo zbliżone. Z tego punktu widzenia najnowsze badanie skłania do wniosku, że czytelnictwo w Polsce wróciło do poziomu sprzed pandemii i że odnotowany przez nas niewielki wzrost w roku 2020 ani nie przyniósł trwałej zmiany w tej dziedzinie, ani tym bardziej nie był początkiem nowego trendu.

W tym miejscu warto odnotować, że nawet patrząc na wyizolowane z szerszego kontekstu odsetki osób deklarujących czytanie co najmniej jednej książki w ciągu roku (tabela 3.1), należy mieć na uwadze fakt, że różnice między latami 2019, 2021 i 2022 nie są istotne statystycznie. Biorąc to pod uwagę, za wyróżniające się należałoby uznać wyniki uzyskane w roku 2020.

Czynników wpływających na postawy lekturowe jest wiele – należą do nich zarówno zewnętrzne okoliczności instytucjonalne, zwłaszcza te związane z pobieraniem nauki czy wykonywaniem niektórych zawodów, jak i uwewnętrznione potrzeby poszczególnych jednostek. Upraszczając, można powiedzieć, że **czytają ci, którzy muszą, bądź ci, którzy lubią to robić**, przy czym zbiory te nie są rozłączne – niektóre osoby czytające

TABELA 3.1. Czytanie co najmniej jednej książki w ciągu roku w latach 2019–2022
(dane w proc.)

2019 N=2982	2020 N=2015	2021 N=1974	2022 marzec N=2009
39	42	34	38

Źródło: Biblioteka Narodowa

w ramach obowiązków związanych z nauką lub pracą czerpią z lektury satysfakcję niezależnie od zewnętrznego przymusu. Z jednej strony osoby, które lubią czytać, przeciętnie większą liczbę lat spędzają zdobywając wykształcenie, z drugiej zaś internalizacja pozytywnego stosunku do czytania książek dokonuje się pod wpływem szkół i uczelni. Potrzeby systematycznego kontaktu z książkami mają zatem większą szansę rozwinąć się, kiedy czas poświęcony na pobieranie nauki w szkołach różnego szczebla jest relatywnie długi. Nic dziwnego więc, że **wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie odsetek tych, którzy czytają książki, ale też tych, którzy deklarują, że lubią lub bardzo lubią to robić.**

Tak jak dotychczas, na pytanie o lekturę książek twierdząco częściej odpowiadają kobiety niż mężczyźni (46% i 28%). Ponadto wśród kobiet wyraźnie większa niż wśród mężczyzn jest grupa czytających 7 lub więcej książek w ciągu roku (odpowiednio 11% i 4%). Ponieważ kobiety są przeciętnie lepiej wykształcone niż mężczyźni, nie zaskakuje fakt, że z czytaniem częściej łączą one pozytywne emocje. Do podobnych wniosków skłaniają odpowiedzi udzielane przez osoby, które w ciągu ostatniego roku nie czytały żadnych książek – wśród kobiet mniej niż wśród mężczyzn jest osób, które twierdzą, że nie czytały nigdy lub robiły to tylko w szkole, więcej zaś takich, które z różnych powodów zaprzestały lektury stosunkowo niedawno. **Do galaktyki Gutenberga kobietom jest zatem mentalnie bliżej niż mężczyznom.**

WYKRES 3.1. Poziom wykształcenia a czytanie książek (marzec 2022 roku, N=2009)
(dane w proc.)

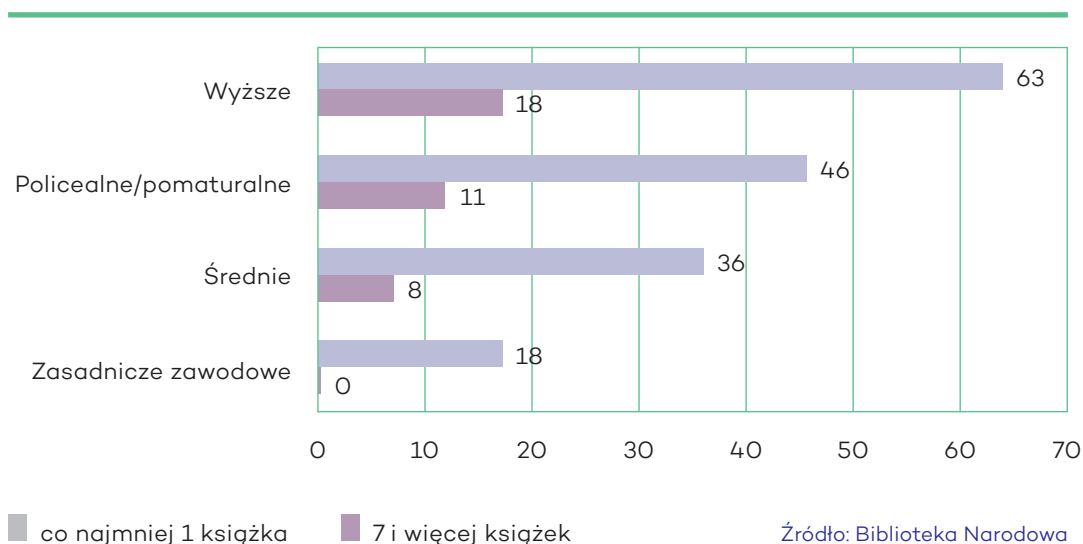

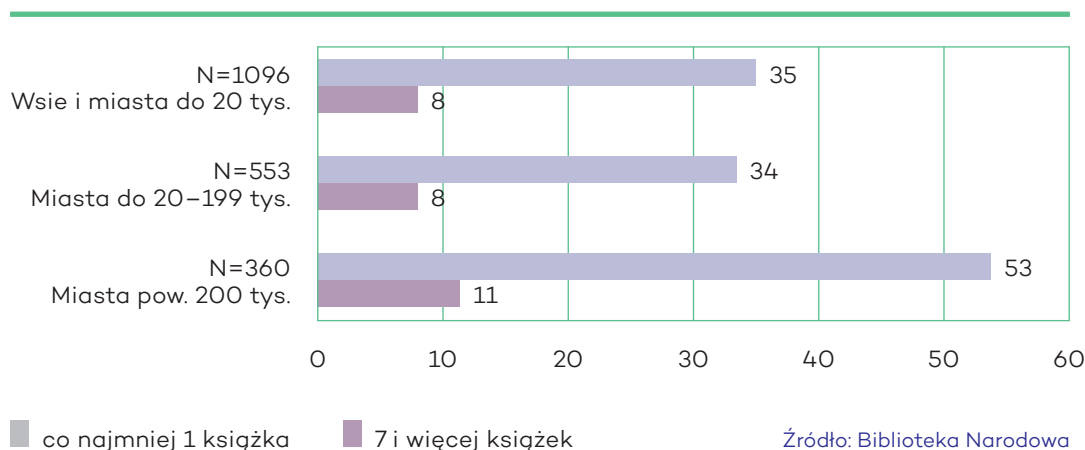
TABELA 3.2. Płeć a stosunek emocjonalny do czytania książek (marzec 2022 roku, N=2009) (dane w proc.)

	Mężczyzna N=950	Kobieta N=1059
Bardzo lubię czytać książki	7	18
Raczej lubię czytać książki	22	32
Ani lubię, ani nie lubię czytać książek	27	26
Raczej nie lubię czytać książek	31	20
Bardzo nie lubię czytać książek	13	5

Źródło: Biblioteka Narodowa

Prawdopodobieństwo sięgnięcia po książkę maleje przy tym wraz z wiekiem – im starsi badani, tym mniej osób deklarujących lekturę (31% respondentów w wieku co najmniej 60 lat i 23% siedemdziesięciolatek lub starszych). Z drugiej strony, jeśli pominąć najstarszych respondentów (mających 70 lat i więcej), odsetki osób czytających stosunkowo systematycznie (co najmniej 7 książek w ciągu roku) nie różnią się w istotny sposób między poszczególnymi kategoriami wieku. Ukształtowany we wczesnym okresie nawyk względnie regularnego czytania książek przekłada się na trwałe postawy lekturowe. Zmiana wieku pozwala dostrzec m.in. biegunowo odmienne postawy lekturowe. **Siedemdziesięciolatek i starsi najrzadziej przyznają się do czytania książek**, a nieliczni czytelnicy w tej grupie wiekowej czytają wyraźnie mniej niż młodszy, niekoniecznie młodzi – pod względem intensywności praktyk lekturowych czytającym osobom w wieku 60–70 lat bliżej do młodzieży niż do osób starszych od nich mniej więcej o dekadę. Z drugiej strony również w tym pomiarze potwierdziła się reguła, że najwięcej czytelników jest w najmłodszych grupach wiekowych (co najprawdopodobniej wiąże się przede wszystkim z pobieraniem nauki), zwłaszcza wśród osób od 15 do 18 roku życia, przy czym intensywnych czytelników nie jest tu więcej niż w przypadku osób starszych.

WYKRES 3.2. Miejsce zamieszkania a czytanie książek (marzec 2022 roku, N=2009) (dane w proc.)

Najwięcej czytelników jest wśród mieszkańców miast co najmniej dwustutysięcznych (47%), jednak odsetki czytelników nie rosną wprost proporcjonalnie do wielkości miejsca zamieszkania. Najrzadziej lekturę książek deklarują osoby mieszkające w miastach liczących od 100 tys. do 200 tys. mieszkańców.

Biorąc pod uwagę sytuację rodzinną badanych, można zauważyć, że **wśród osób posiadających dzieci do 18 roku życia odsetek czytelników jest większy niż w całej populacji**, tym niemniej w grupie tej widać też różnice. Rodzice nastolatków (od 13 roku życia) wyraźnie częściej są czytelnikami książek, a ich praktyki lekturowe są bardziej intensywne. Można przypuszczać, że osoby bardziej obciążone opieką nad dziećmi i organizowaniem ich edukacji rzadziej niż rodzice dzieci w większym stopniu samodzielnych znajdowały czas na czytanie, co miało znaczenie zwłaszcza w czasie pandemii podczas nauki zdalnej w domu. 40% rodziców dzieci w wieku przedszkolnym (4–6 lat) twierdzi, że zaprzestało lektury stosunkowo niedawno.

Jednym z podstawowych czynników wpływających zarówno na czytanie książek, jak i na wiele innych form uczestnictwa w kulturze, jest **poczucie bezpieczeństwa bytowego**. Składa się nań m.in. subiektywna ocena własnej sytuacji materialnej. Nie jest ona przy tym bezpośrednią konsekwencją poziomu dochodów, choć oczywiście obiektywna sytuacja materialna ma tu duże znaczenie. Ci, którzy z optymizmem oceniają swoje położenie materialne, a więc najczęściej osoby z wyższym wykształceniem, stosunkowo młode i aktywne zawodowo (zwłaszcza kierownicy, specjaliści, pracownicy usług i urzędnicy), częściej czytają książki i mają do tej czynności bardziej pozytywny stosunek. Jak pokazuje tabela 3.3, podobną zależność można zaobserwować w przypadku korzystania z internetu, a także audiobooków i podcastów. Generalnie, skupieniu na czytaniu i szerzej pojętym uczestnictwie w kulturze sprzyja spokój w dziedzinie podstawowych spraw życiowych, warto jednak zwrócić uwagę na dwie sprawy. Po pierwsze, wprawdzie odsetki osób realizujących poszczególne praktyki uczestnictwa w kulturze maleją wraz z obniżającą się oceną własnej sytuacji materialnej, tym niemniej nawet niekorzystne położenie ekonomiczne nie jest przeszkodą uniemożliwiającą czytanie książek czy korzystanie z treści w formatach cyfrowych. Po drugie, choć czytanie książek jest czynnością najmniej skomplikowaną technologicznie, ponieważ – w przypadku książek papierowych – nie wymaga żadnych dodatkowych urządzeń czy infrastruktury informatycznej, to jednak przegrywa pod względem popularności nie tylko z korzystaniem z internetu, ale też z oglądaniem filmów i seriali na ekranie komputera lub urządzeń mobilnych. Prawidłowość ta obserwowana jest nawet w przypadku osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej. Oglądanie filmów i seriali jest – jak się okazuje – praktyką o wiele bardziej egalitarną niż czytanie książek, zwykle nie wymaga tak dużego zaangażowania uwagi, łatwiej współwystępuje z innymi czynnościami. Społeczne warunki sprzyjające lekturze książek są o wiele bardziej złożone niż podłoże, na którym kształtują się nawyki odbioru treści audiowizualnych.

TABELA 3.3. Subiektywna ocena własnej sytuacji materialnej a praktyki uczestnictwa w kulturze (marzec 2022 roku, N=2009) (dane w proc.)

	Starcza na wszystko i jeszcze oszczędzamy na przyszłość	Starcza na wszystko bez specjalnych wyrzeczeń, lecz nie oszczędzamy na przyszłość	Żyjemy oszczędnie i dzięki temu starcza na wszystko	Żyjemy bardzo oszczędnie, aby odłożyć na poważniejsze zakupy	Pieniądzy starcza tylko na podstawowe potrzeby
Przeczytana co najmniej jedna książka	64	48	36	28	17
Słuchanie audiobooków	10	13	5	6	4
Korzystanie z internetu	96	93	81	72	39
Słuchanie podcastów	43	38	27	25	23
Oglądanie filmów i seriali na ekranie komputera lub urządzenia mobilnego	80	81	72	72	56

Źródło: Biblioteka Narodowa

4. ŹRÓDŁA CZYTANYCH KSIĄŻEK

Wśród źródeł czytanych lektur stabilne pierwsze miejsce pod względem popularności zajmują zakupy, przy czym w czasie pandemii wzrosło znaczenie sprzedaży online. Wiek czytelników wyraźnie różnicuje częstotliwość kupowania książek – najczęściej kupują swoje lektury osoby aktywne zawodowo (44% osób w wieku 18–59 lat), najrzadziej uczniowie w wieku 15–18 lat (wykres 4.1). Książki kupują najchętniej osoby, które lubią czytać – 45% takich czytelników tak zdobyło czytaną potem książkę.

W latach 2020–21 następowało czasowe zamknięcie bibliotek publicznych w wyniku przepisów ogólnokrajowych lub miejscowego wzrostu zakażeń, co ograniczyło dostęp do książek osobom rzadziej kupującym i mogło wpłynąć na niższy poziom czytelnictwa. W efekcie odnotowano w porównaniu z 2019 rokiem spadek w wysokości 5 punktów procentowych czytelników czerpiących lektury z takich bibliotek. Wiele też starszych osób, dla których biblioteki publiczne są stosunkowo istotnym źródłem książek (wykres 4.1), nawet gdy placówki były otwarte, mogło mieć obawy przed odwiedzaniem miejsc publicznych ze względu na zagrożenie zarażenia się wirusem.

Kolejne pod względem popularności sposoby pozyskiwania czytanych książek są skorelowane z relacjami społecznymi i prawdopodobieństwem, że jest w nich miejsce na praktyki czytelnicze. Są to: pożyczanie książek od znajomych lub rodziny oraz otrzymywanie prezentów książkowych (tabela 4.1, wykres 4.1). Sposoby te mają podobny zasięg społeczny, uchwycony trzema pomiarami w czasie pandemii i w poprzedzającym ją roku 2019. Pożyczanie książek jest efektem wzajemnych rekomendacji, dzielenia się opiniami o lekturach. Kobiety są od mężczyzn znacznie aktywniejsze czytelniczo, częściej też rozmawiają o książkach i wymieniają się nimi. Prezenty natomiast świadczą

o tym, że ktoś z naszych bliskich interesuje się książkami. Nie trzeba przy tym lubić czytać, aby dostać lekturę książkową – dawanie takich prezentów jest często sposobem na skuteczne zachęcenie do czytania.

Co piąty czytelnik czerpie książki z domowych księgozbiorów. W tej grupie odnajdujemy czytelników z różnych środowisk społecznych, zarówno tych, którzy dużo czytają, mających zasobne domowe księgozbiory, jak i czytelników sporadycznych, posiadających w domu zaledwie kilkanaście, najwyżej kilkadziesiąt książek.

Warto zwrócić uwagę na rolę bibliotek publicznych w utrzymaniu poziomu czytelnictwa, spadek o kilka punktów procentowych liczby Polaków deklarujących czytanie książek jest podobny do zmniejszenia wypożyczeń z 18% do 13%. Również mniejszy niż w 2019 roku udział książek pochodzących z bibliotek należy wiązać z trudnymi okolicznościami spowodowanymi pandemią. Jeśli najwięcej kupujących książki mieszka w wielkim miastach powyżej 200 tysięcy mieszkańców, to z kolei najmniej wielkomiej- skich czytelników pożycza książki z bibliotek publicznych.

Biblioteki szkolne to oczywiście najczęstsze źródło lektur czytanych przez uczniów, akademickie biblioteki to z kolei zasoby lektur studenckich.

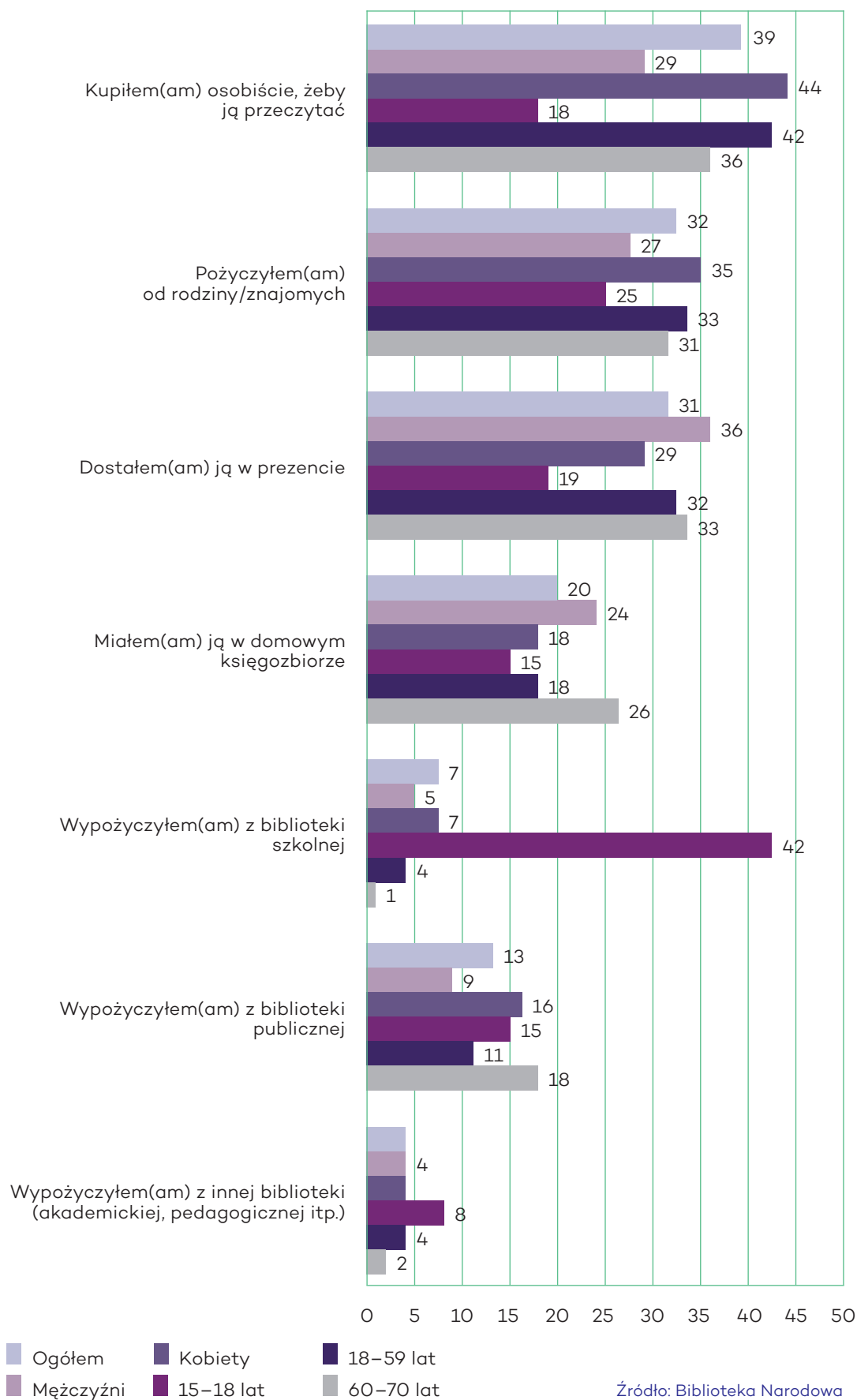
Ważnym źródłem lektur są również księgozbiory domowe – istotna część wymienianych przez respondentów tytułów to książki, które nabyli lub otrzymali wcześniej, a dopiero po jakimś czasie postanowili je przeczytać. Niektóre z nich już czytali, ostatnio zaś zdecydowali się do nich wrócić.

TABELA 4.1. Źródła czytanych książek w latach 2019–2022 (dane w proc.)

Źródła pochodzenia czytanych książek	2019 N=1166	2020 N=853	2021 N=675	2022 marzec N=758
Kupiłem(am) osobiście, żeby ją przeczytać	40	45	40	39
Pożyczyłem(am) od rodziny/znajomych	34	32	30	32
Dostałem(am) ją w prezencie	30	34	32	31
Miałem(am) ją w domowym księgozbiorze	19	20	17	20
Wypożyczyłem(am) z biblioteki szkolnej	5	5	6	7
Wypożyczyłem(am) z biblioteki publicznej	18	14	13	13
Wypożyczyłem(am) z innej biblioteki (akademickiej, pedagogicznej itp.)	5	4	4	4
Inne	1	1	-	0
Trudno powiedzieć/nie pamiętam	1	1	1	1
Brak danych – nie zaznaczono dla żadnej wymienionej książki	3	4	3	3

Źródło: Biblioteka Narodowa

WYKRES 4.1. Wiek i płeć czytelników a sposoby zaopatrywania się w książki (marzec 2022 roku, N=758) (dane w proc.)

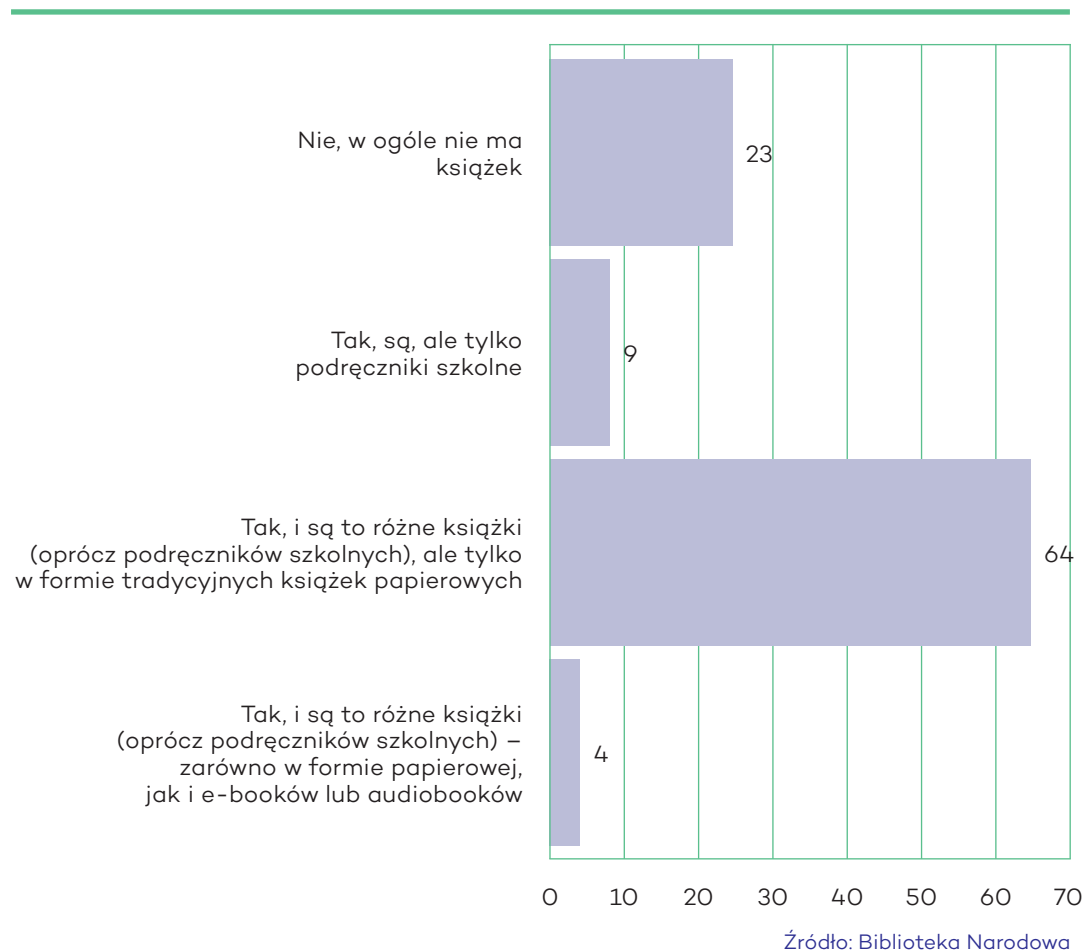
Źródło: Biblioteka Narodowa

KSIĘGOZBIORY DOMOWE

Okolo jedna trzecia respondentów zadeklarowała, że w ich domach nie ma żadnych książek albo są tylko podręczniki szkolne (wykres 4.2). Takiej odpowiedzi udzieliła również mniej więcej co czwarta osoba mająca dzieci do 18 roku życia. Najbardziej jakiegokolwiek książki mają w domu rodzice dzieci najmłodszych, poniżej 4 roku życia (30%). Dla części Polaków posiadanie dziecka w wieku przedszkolnym (4–6 lat) wiąże się z pierwszymi nabytkami książkowymi; niektórzy spośród tych, którzy sami książek nie czytają, uważają, że dzieci powinny mieć z nimi kontakt.

Obecność książek w bezpośrednim otoczeniu dzieci i młodzieży w wieku szkolnym zwiększa szanse na sukces edukacyjny, dlatego zwłaszcza w przypadku rodzin o relatywnie niskim poziomie kapitału kulturowego biblioteki publiczne i szkolne mogą mieć pierwszorzędne znaczenie jako instytucje wyrównujące szanse. Świadczą o tym wypowiedzi osób, które w ciągu swojego życia dzięki zdobytemu wykształceniu dokonały awansu społecznego¹.

WYKRES 4.2. Księgozbiory domowe w marcu 2022 roku (N=2009) (dane w proc.)

¹ Zob. D. Michalak, I. Koryś, J. Kopeć, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2016, s. 36–37.

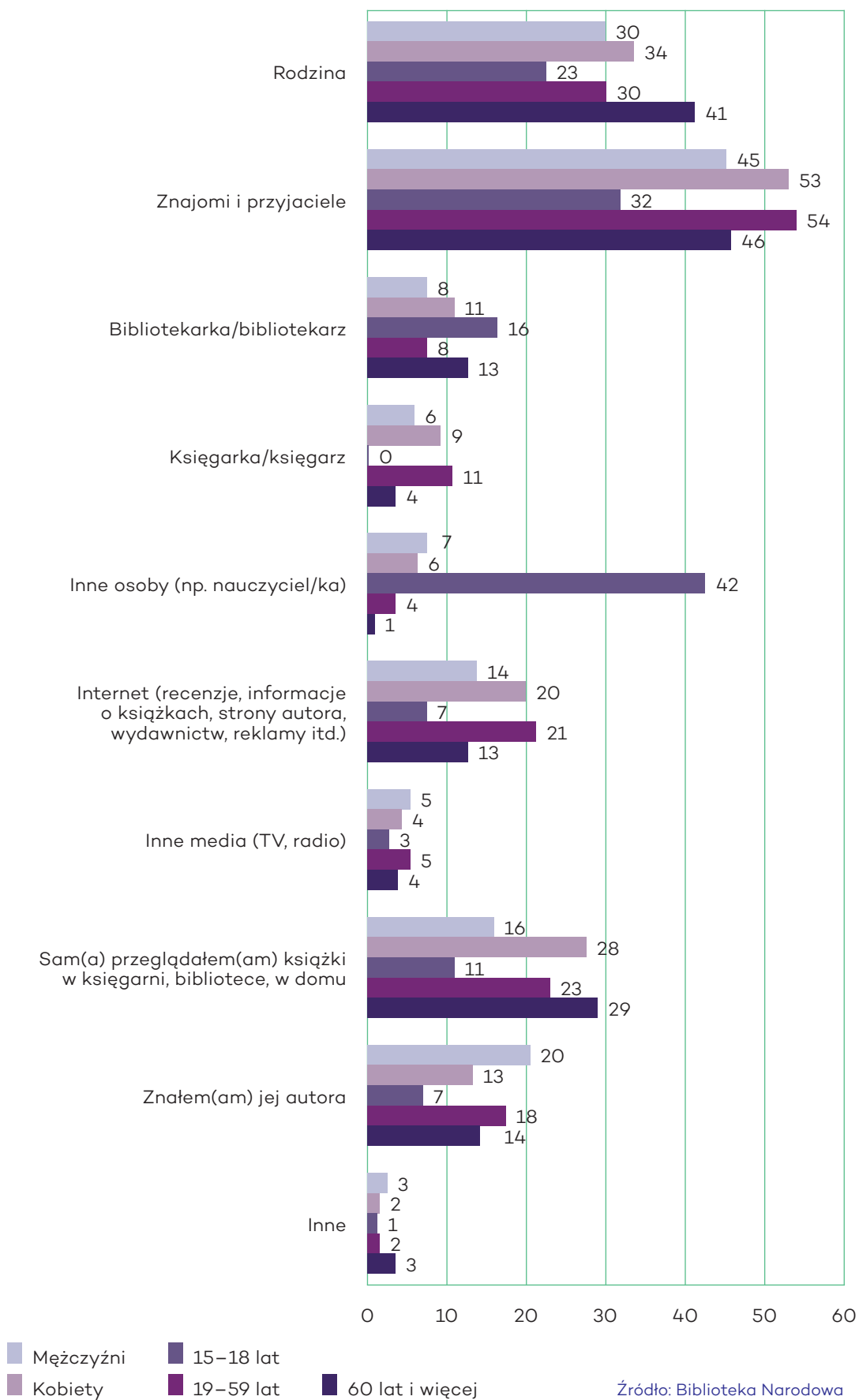
5. SPOŁECZNY CHARAKTER CZYTANIA

O tym, czy książka zostanie przeczytana, decyduje początek jej drogi do czytelnika. Największe znaczenie dla rozpoczęcia obiegu książki mają społeczne relacje towarzyszące lekturom. Badani czytelnicy deklaruwali, że dowiedzieli się o przeczytanych następnie książkach przede wszystkim od rodziny oraz jeszcze częściej – od znajomych i przyjaciół. Kobiety chętniej niż mężczyźni wymieniają się opiniami o książkach i dla nich rekomendacje bliskich osób pełnią większą rolę (wykres 5.1). Znaczenie rekomendacji lekturowych związanych z relacjami z bliskimi osobami jest bardziej istotne dla osób dorosłych niż młodzieży. Uczniowie objęci opisywanymi badaniami czytali przede wszystkim książki polecane przez nauczycieli w ramach obowiązku szkolnego i wśród ich wyborów czytelniczych najczęściej znajdują się lektury szkolne. Warto odnotować, że aż 44% osób, które czytały książki z rekomendacji nauczycieli, zadeklarowało, że raczej nie lubią czytać.

Kobiety aktywniejsze czytelniczo mają też więcej niż mężczyźni źródeł informacji o książkach, nie tylko rozmawiają z innymi osobami o tym, co warto czytać, ale też chętniej samodzielnie wyszukują lektury przeglądając książki w księgarniach i bibliotekach bądź poszukując rekomendacji w internecie (wykres 5.1). Mężczyźni natomiast przy wyborze lektury częściej kierowali się wcześniejszymi doświadczeniami czytelniczymi i utrwalonymi oczekiwaniami – chętniej sięgali po książki już znanego autora.

Na decyzję o podjęciu lektury mają zatem znaczny wpływ rekomendacje od osób z najbliższego otoczenia społecznego. Istotne jest więc na ile obracamy się w środowisku osób czytających książki. Wraz z obecnością czytelników w naszym otoczeniu wzrasta prawdopodobieństwo, że i my będziemy czytać. Ważna jest nie tylko informacja o książce,

WYKRES 5.1. Płeć i wiek badanych a źródła informacji o czytanych książkach (marzec 2022 roku, N=2009) (dane w proc.)

ale przykład cudzej lektury, wymiana opinii, podobne zainteresowania – wszystko, co stymuluje nas społecznie do czytania. Również pozytywny stosunek do czytania jest skorelowany z obecnością czytelników w rodzinie oraz wśród przyjaciół i znajomych. Czytanie jest praktyką, która wymaga pozytywnego do niej stosunku – czytają książki przede wszystkim ci, którzy to lubią robić. Jeśli nie lubimy czytać, decydujemy się na lekturę tylko w wyjątkowych, rzadkich okolicznościach albo kiedy wymusza ją obowiązek, najczęściej edukacyjny. Brak czytelników w naszym otoczeniu społecznym wyraźnie zmniejsza szansę, że i my zainteresujemy się lekturą książkową (tabele 5.1 i 5.2).

TABELA 5.1. Obecność czytelników wśród domowników a aktywność czytelnicza i stosunek do czytania książek (marzec 2022 roku, N=2009) (dane w proc.)

Domownicy z najbliższej rodziny czytający książki	Ogółem	Czy w ciągu roku czytał(a) Pan(i) książki		Czy lubi Pan(i) czytać książki				
		Nie	Tak	Bardzo lubię czytać książki	Raczej lubię czytać książki	Ani lubię, ani nie lubię czytać książek	Raczej nie lubię czytać książek	Bardzo nie lubię czytać książek
Wszyscy	8	1	19	34	10	2	0	1
Większość	15	8	27	28	26	13	4	5
Niektórzy	43	43	43	26	49	52	41	28
Nikt	34	48	11	12	15	34	55	66
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100
Liczebność	2009	1251	758	257	549	534	499	171

Źródło: Biblioteka Narodowa

TABELA 5.2. Obecność czytelników wśród przyjaciół i znajomych a aktywność czytelnicza i stosunek do czytania książek (marzec 2022 roku, N=2009) (dane w proc.)

Znajomi i przyjaciele czytający książki	Ogółem	Czy w ciągu roku czytał(a) Pan(i) książki		Czy lubi Pan(i) czytać książki				
		Nie	Tak	Bardzo lubię czytać książki	Raczej lubię czytać książki	Ani lubię, ani nie lubię czytać książek	Raczej nie lubię czytać książek	Bardzo nie lubię czytać książek
Wszyscy	2	0	5	10	2	1	0	–
Większość	18	6	38	51	29	11	2	4
Niektórzy	58	60	54	34	63	69	58	45
Nikt	22	33	4	5	7	19	40	51
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100
Liczebność	2009	1251	758	257	549	534	499	171

Źródło: Biblioteka Narodowa

6. UCZESTNICTWO W KULTURZE CYFROWEJ

Jednym z pytań badawczych stawianych w kolejnych edycjach naszego badania jest pytanie dotyczące lektury książek w formatach cyfrowych. Zaliczamy do nich wszelkie książki czytane na ekranach komputerów, urządzeń mobilnych (smartfonów, tabletów) lub czytników, bez względu na formaty plików, w których zostały utrwalone i udostępnione. Są to zatem zarówno książki, które pierwotnie zostały opublikowane w formie cyfrowej, jak i te, które zostały wtórnie zdigitalizowane. Respondenci są zachęceni do wymienienia wszystkich książek czytanych na ekranie w jakimkolwiek formacie. Mogą to być nie tylko książki wydane z myślą o czytnikach (mobi, epub), ale także skany w formie plików pdf. Inklusywnie traktowane są również techniczne aspekty dostępu do czytanych książek w formatach cyfrowych (pliki zapisane na urządzeniu, logowanie do serwisu online).

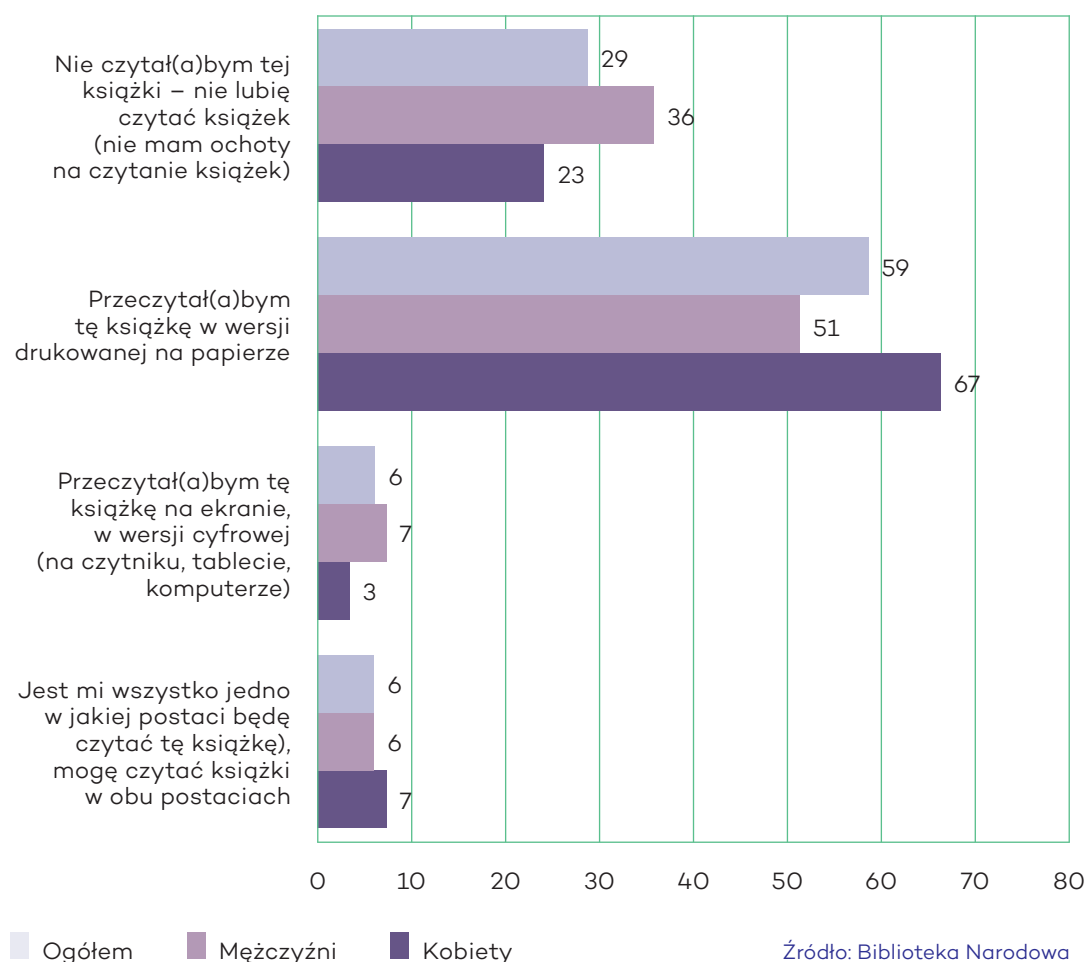
Pomimo upływu stosunkowo długiego czasu od momentu, w którym kodeks drukowany przestał być jedyną powszechnie dostępną formą książek funkcjonujących w społecznym obiegu, ich czytanie pozostaje praktyką przede wszystkim analogową. Na pytanie o preferowaną formę edytorską książki, którą chciałoby się przeczytać, w marcu 2022 roku 29% badanych odpowiedziało, że nie czytałoby książek bez względu na to, czy miałyby postać drukowaną czy cyfrową, zaś 59% pozostałych osób wskazało na wydanie papierowe, i tylko 5% na wersję cyfrową. Mniej więcej tyle samo respondentów nie przywiązuje wagi do tego, jaką formę powinna mieć interesująca ich książka.

Pamiętając o tym, że na pytanie o najdogodniejszą formę hipotetycznie czytanej książki odpowiadali wszyscy badani, nie tylko rzeczywisci czytelnicy, warto odnotować,

że osoby preferujące ewentualną lekturę książek cyfrowych dwukrotnie częściej mieszkają w wielkich miastach powyżej 200 tysięcy mieszkańców, spędzają też względnie dużo czasu z komputerem (5–8 godzin dziennie). Mimo że mieszkają oni w domu książki, to nigdy nie są to biblioteczki powyżej 200 tomów. Z kolei przedkładanie książek drukowanych nad elektroniczne charakteryzuje przede wszystkim osoby mające do czytania pozytywny stosunek emocjonalny. Spośród tych, którzy zadeklarowali, że lubią albo bardzo lubią czytać, aż 82% wybrałoby książkę drukowaną.

O preferencjach Polaków w tej dziedzinie wiemy nie tylko na podstawie udzielonych odpowiedzi o wyobrażoną możliwość lektury, ale również informacji o konkretnych tytułach książek wymienionych jako te, które czytano w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie. W tym przypadku – w odróżnieniu od sytuacji opisywanej wyżej – mamy do czynienia z informacjami dotyczącymi tylko tych osób, które w minionym roku czytały jakieś książki. **Lekturę co najmniej jednego tytułu w formacie cyfrowym w marcu 2022 roku zadeklarował co dwudziesty czytelnik.** Odpowiedzi tych nie różnicują w sposób istotny podstawowe zmienne demograficzne, takie jak płeć, miejsce zamieszkania i wykształcenie. Tym, co najsilniej wiąże się z rzeczywistym czytaniem książek w formatach cyfrowych, jest duża liczba godzin spędzanych przed ekranami

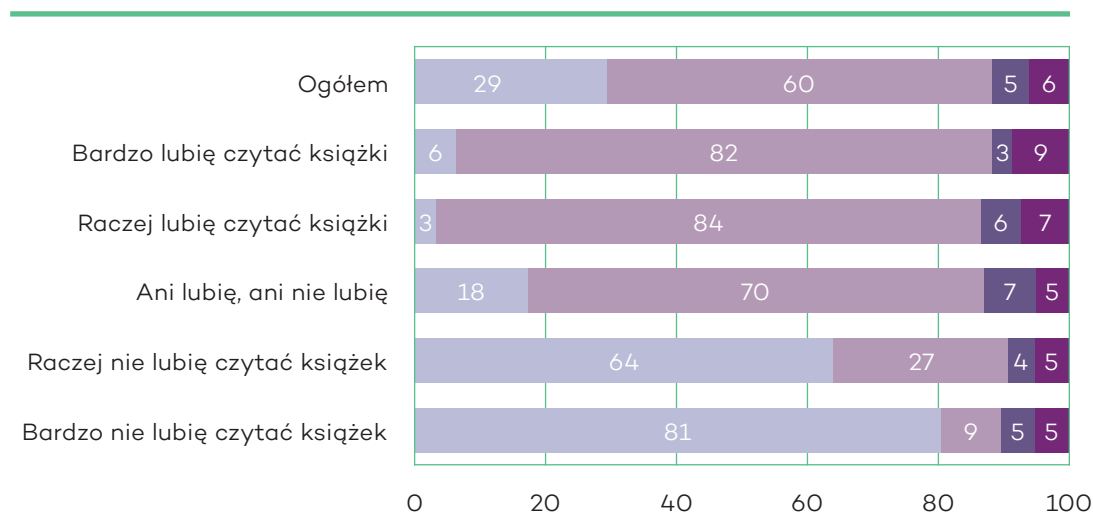
WYKRES 6.1. Płeć a preferowana forma edytorska książki (marzec 2022 roku) (dane w proc.)

komputerów i urządzeń mobilnych. Wśród osób, które poświęcają na to 8 i więcej godzin dziennie, a więc intensywnie funkcjonują w środowisku cyfrowym, czytelników takich książek jest wyraźnie więcej. Ponieważ komputer, smartfon czy tablet mogą służyć do różnych celów, w tym do czytania rozmaitych treści w związku z wykonywaną pracą, nauką bądź potrzebami życia codziennego, można domniemywać, że osoby, które przed ekranami tych urządzeń spędzają najwięcej czasu, swobodnie posługują się nimi jako nośnikami dłuższych lub krótszych tekstów. Stąd w ich przypadku czytanie książek w formatach cyfrowych jest naturalnym przedłużeniem codziennych praktyk uczestnictwa w kulturze.

Z internetem przeciętnie najwięcej czasu spędzają osoby relatywnie młode, najmniej starsi respondenci. Wyraźny spadek intensywności tej praktyki widać w przypadku osób, które ukończyły 60 rok życia. W młodszych grupach wiekowych można dostrzec wewnętrzne różnice – co najmniej 5 godzin dziennie przed ekranami spędza 19% osób w wieku 25–39 lat i tylko 7% tych między 40 a 59 rokiem życia. Ponadto intensywność korzystania z internetu, a więc także prawdopodobieństwo czytania książek w formatach cyfrowych, rośnie wraz z wykształceniem i wielkością miejsca zamieszkania. Biorąc pod uwagę aktualny status zawodowy respondentów, należy zauważyć, że najaktywniejszymi użytkownikami internetu są aktywni zawodowo kierownicy i specjaliści, a także pracownicy biurowi i osoby zatrudnione w sektorze usług.

WYKRES 6.2. Stosunek badanych do czytania a rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie o preferowaną formę edytorską książki (marzec 2022 roku) (dane w proc.)

Źródło: Biblioteka Narodowa

- Nie czyta(a)bym tej książki – nie lubię czytać książek (nie mam ochoty na czytanie książek)
- Przeczytał(a)bym tę książkę w wersji drukowanej na papierze
- Przeczytał(a)bym tę książkę na ekranie, w wersji cyfrowej (na czytniku, tablecie, komputerze)
- Jest mi wszystko jedno w jakiej postaci będę czytać tę książkę, mogę czytać książki w obu postaciach

Miarą oswojenia technologii cyfrowych jest nie tylko liczba godzin spędzanych z odpowiednimi urządzeniami elektronicznymi, ale też wykonywanie za ich pomocą czynności mających bezpośredni związek z życiem codziennym. Badanym zadano m.in. pytanie o to, czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy korzystali z następujących usług: e-recepty, zakupów online, poczty elektronicznej, bankowości internetowej, profilu zaufanego. Jak pokazuje tabela 6.1, odpowiedzi przeczącej udzieliło 28% respondentów, deklarując, że nie korzystało z żadnej z nich. Wśród pozostałych zdecydowanie najpopularniejszą usługą była poczta elektroniczna, na dalszych miejscach znalazły się funkcjonalności ekonomiczne (cyfrowy rachunek bankowy i zakupy online), jeszcze dalej – e-recepta i profil zaufany. Z tego ostatniego korzystał co czwarty badany. W najstarszych grupach wiekowych posługiwanie się tymi narzędziami, nawet e-mailem, jest najrzadsze, z drugiej strony po 60 roku życia różnice między odsetkami osób używających poczty elektronicznej, bankowości elektronicznej i e-recepty zacierają się – rośnie znacznie liczba spraw związanych ze zdrowiem, zmniejsza się intensywność kontaktów z innymi ludźmi.

Osobami sprawnie posługującymi się narzędziami cyfrowymi są rodzice dzieci do 18, a zwłaszcza do 12 roku życia. Osoby te na pytania o posługiwanie się każdym z nich twierdząco odpowiadają wyraźnie częściej niż ci, którzy dzieci w tym wieku nie mają. Odpowiedzi na tak sformułowane pytania silnie różnicuje wykształcenie respondentów – wśród osób z wykształceniem na poziomie co najmniej średnim użytkowników narzędzi cyfrowych jest zdecydowanie więcej. **Biorąc pod uwagę fakt, że wykształcenie jest również tą zmienną, która w największym stopniu różnicuje odpowiedzi na pytanie o lekturę jakiegokolwiek książki (papierowej lub cyfrowej) w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, czytelnicy i ci, którzy najsprawniej korzystają z internetu w celu zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, to w znacznej mierze te same osoby.** Nic dziwnego, że każdym z tych internetowych

TABELA 6.1. Płeć i wiek a korzystanie z wybranych narzędzi cyfrowych (marzec 2022 roku) (dane w proc.)

	Ogółem (N=2009)	Mężczyzna (N=950)	Kobieta (N=1059)	15–24 lata (N=235)	25–39 lat (N=529)	40–59 lat (N=640)	60 lat i więcej (N=606)
E-recepta	39	36	43	22	48	48	30
Zakupy online	50	48	51	58	71	59	18
Poczta elektroniczna	66	66	67	80	85	74	37
Cyfrowy rachunek bankowy	55	54	55	45	75	65	31
Profil zaufany	35	33	36	25	50	42	16
Żadna z powyższych możliwości	24	25	24	13	9	17	50

narzędzi, o które pytano, częściej posługują się czytelnicy, posiadacze księgozbiorów domowych i ci, którzy deklarują, że lubią albo wręcz bardzo lubią czytać książki.

Niezależnie od wieku, wykształcenia czy miejsca zamieszkania najpopularniejszym urządzeniem umożliwiającym komunikację online jest smartfon. Na drugim miejscu znajduje się laptop, na trzecim komputer stacjonarny, a na czwartym tablet. Z komputerów przenośnych nieznacznie częściej korzystają kobiety, ze smartfonów zaś mężczyźni. Czytnik książek jest wskazywany wyraźnie najrzadziej. Na tle pozostałych to ostatnie urządzenie jest najmniej wielofunkcyjne, zostało zaprojektowane z myślą o czytaniu e-booków, tymczasem, jak zostało powiedziane, jest to praktyka mało popularna.

Jednym z głównych sposobów zdobywania dostępu do książek w formatach cyfrowych jest korzystanie ze streamingu w ramach płatnego abonamentu. Pokazuje to, że czytelnicy stosunkowo chętnie płacą za możliwość lektury książki na ekranie komputera lub urządzenia mobilnego. Tę formę dostępu najczęściej wybierają osoby łączące z lekturą książek pozytywne lub bardzo pozytywne emocje, częściej kobiety niż mężczyźni. Ci drudzy preferują raczej zakup konkretnego tytułu. Książka w formacie cyfrowym – tak jak drukowany kodeks – może być też prezentem. Najczęściej otrzymują je ci, którzy posiadają już jakieś książki papierowe. Można przypuszczać, że w ich przypadku prezent jest zachętą do korzystania z książek w formie, z którą są mniej oswojeni.

Tak jak czytanie książek nie jest jedyną możliwą aktywnością lekturową, tak też niekoniecznie trzeba czytać, żeby zapoznać się z jakąś treścią. Słuchanie jako praktyka kulturowa jest czymś innym niż czytanie choćby z tego powodu, że inaczej angażuje uwagę – łatwiej jest łączyć słuchanie z wykonywaniem innych czynności. Osób słuchających audiobooków jest mniej więcej tyle, co czytelników książek w formatach cyfrowych. Nieco częściej przyznają się do tego ludzie młodzi i dobrze wykształceni, a zwłaszcza osoby, które najintensywniej korzystają z urządzeń cyfrowych. Podobne

TABELA 6.2. Czytanie książek i stosunek emocjonalny do lektury a korzystanie z wybranych narzędzi cyfrowych (marzec 2022 roku) (dane w proc.)

	Bardzo lubię czytać książki N=257	Raczej lubię czytać książki N=549	Ani lubię, ani nie lubię czytać książek N=534	Raczej nie lubię czytać książek N=499	Bardzo nie lubię czytać książek N=171	Nieczytelnicy N=1251	Czytelnicy N=758
e-recepta	53	48	35	32	29	35	47
Zakupy online	62	62	43	40	39	43	61
Poczta elektroniczna	79	78	63	56	54	58	80
Cyfrowy rachunek bankowy	68	66	52	44	42	48	66
Profil zaufany	44	46	30	26	20	28	45
Żadna z powyższych	13	15	26	35	38	32	13

Źródło: Biblioteka Narodowa

TABELA 6.3. Czytanie książek a słuchanie podcastów (marzec 2022 roku) (dane w proc.)

	Nieczytelnicy N=923	Czytelnicy N=685	Ogółem N=1609
Tak, regularnie	3	7	4
Tak, czasami	19	35	26
Nie, nigdy	59	49	55
Nie wiem, co to są podcasty	20	9	15

Źródło: Biblioteka Narodowa

zależności widać w przypadku słuchania podcastów, przy czym w całej populacji osób, które w różnych celach z nich korzystały, jest zdecydowanie więcej niż słuchaczy audiobooków (odpowiednio 30% i 7%). Słuchanie podcastów wyraźnie częściej deklarują czytelnicy książek i generalnie osoby aktywnie uczestniczące w kulturze.

Biorąc pod uwagę trzy ostatnie edycje badania (z 2020, 2021 i z marca 2022 r.), można zauważyć nieznacznie zmniejszającą się intensywność korzystania z wielorakich treści dostępnych za pośrednictwem komputera lub urządzeń mobilnych. Wprawdzie od tego czasu odsetki osób śledzących wydarzenia sportowe, słuchających muzyki, a także czytających utwory literackie na ekranach takich urządzeń zasadniczo nie zmieniły się, to jednak w 2022 roku intensywność niektórych praktyk tego rodzaju była mniejsza niż w 2020, a z drugiej strony podobna do tej obserwowanej w 2021 roku. Dotyczy to nie tylko czytania książek w formatach cyfrowych, ale też słuchania muzyki, a nawet oglądania filmów i seriali. Mówimy tu nie o odsetku Polaków korzystających z konkretnych typów treści dostępnych dzięki urządzeniom tego rodzaju, lecz o intensywności praktyk kulturowych. Obserwacja ta potwierdza sformułowaną wyżej tezę o tym, że w perspektywie kilku ostatnich lat wyniki uzyskane w roku 2020 wyróżniały się nie tylko w dziedzinie deklaracji czytania książek.

W tym kontekście warto odnotować, że pewne praktyki cyfrowe nie zmieniły się pod względem intensywności – osoby poszukujące w internecie informacji na użytek swojej pracy zawodowej, edukacji lub spraw życia codziennego robiły to podobnie często zarówno w 2022, jak w 2021 i 2020 roku. Można zatem przypuszczać, że zmniejszyła się intensywność tych praktyk, które w oczach respondentów były niekonieczne. Rozrywka nie jest na pewno tak potrzebna do codziennego funkcjonowania, jak komunikacja z innymi ludźmi czy gromadzenie informacji, które w jakiś sposób wiążą się z pracą zawodową lub życiem prywatnym.

7. STRUKTURA WYBORÓW CZYTELNICZYCH POLAKÓW W 2021 ROKU

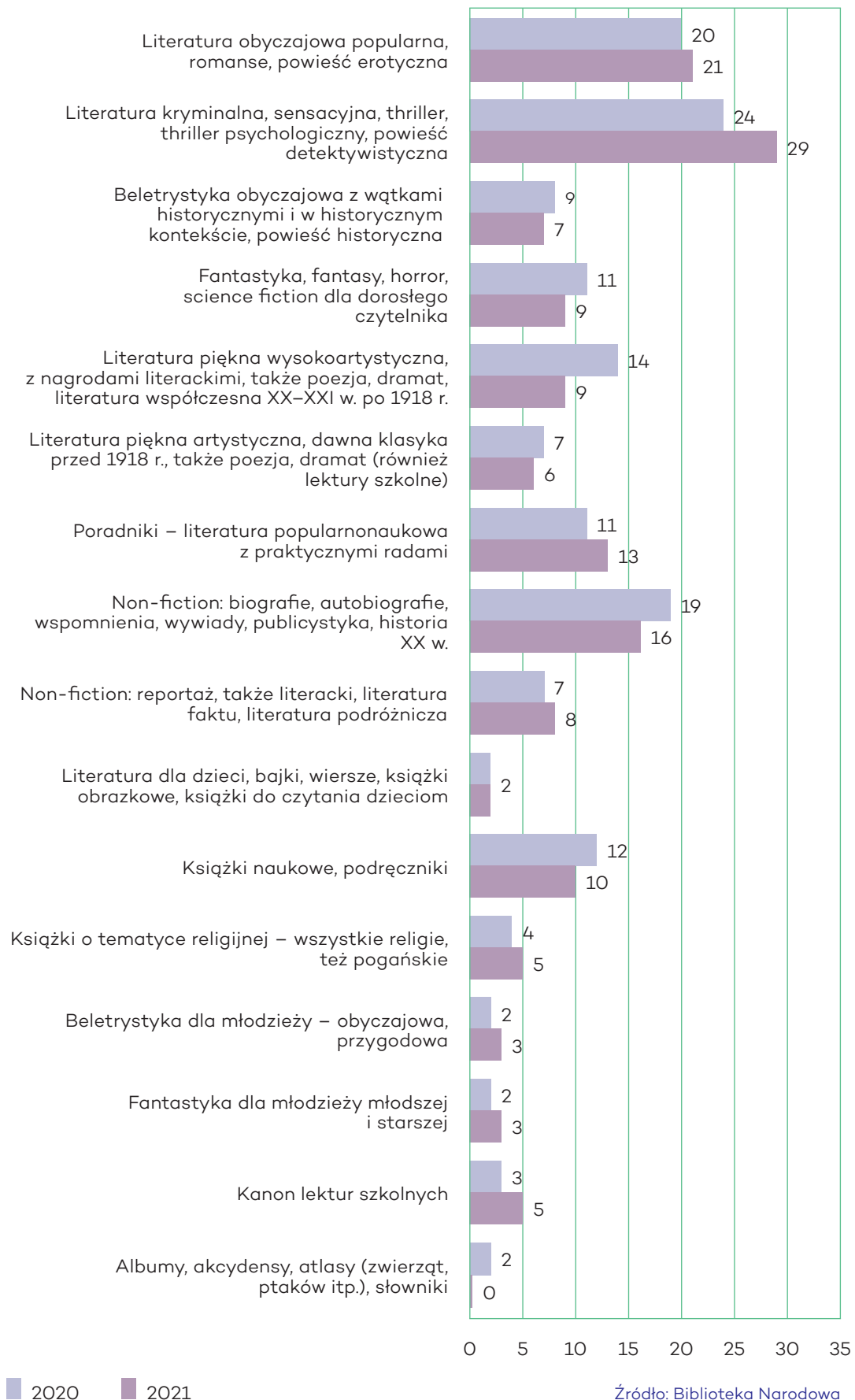
Wybory czytelnicze Polaków z 2021 roku, drugiego roku pandemii, zostały poddane szczegółowej analizie zgodnie z metodologią badań czytelnictwa BN. Przyjrano się tematyczno-genologicznemu zróżnicowaniu społecznych wyborów lekturowych. Wyodróżniono 16 rozłącznych kategorii opisujących strukturę czytanych książek. Pytanie¹ miało charakter otwarty i odpowiedzi były kodowane „metodą sędziów kompetentnych”. Wyodrębnione typy książek powstały jako wypadkowa kryteriów literaturoznawczych, krytyki literackiej, cech estetyczno-formalnych i wieloletnich doświadczeń w badaniach czytelnictwa dorosłych Polaków, młodzieży i dzieci, które dokumentują sposoby opisywania książek przez samych czytelników i ich wyobrażenia o czytanych lekturach, aktualizowanych danymi z rynku książki i o nowościach trafiających do społecznego obiegu czytelniczego. Podstawowe kryterium klasyfikacji ma charakter tematyczno-gatunkowy². Uwzględniana jest nie tylko perspektywa eksperta, ale też czytelnika, a także kontekst sytuacji komunikacyjnej, w której odbywa się lektura (np. w ramach obowiązku szkolnego).

Prezentacja wyborów czytelniczych uporządkowanych według przyjętego kryterium pozwala na szczegółowy wgląd w rozkład frekwencji poszczególnych typów książek i w ich ramach wybieranych tytułów oraz reprezentowanej przez nie tematyki. Kompletna mapa czytelniczych wyborów (uchwyconych dzięki deklaracjom badanych

¹ Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy, tzn. od listopada 2020 do listopada 2021 r., czytał(a) Pan(i), w całości lub fragmentie, albo przeglądał(a) Pan(i) jakieś książki?

² Por. Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020, t. LI, s. 104–105.

WYKRES 7.1. Typy czytanych książek w 2020 i 2021 roku (dane w proc.)

Źródło: Biblioteka Narodowa

osób, potwierdzających czytanie książek w ciągu ostatnich 12 miesięcy od momentu realizacji badania) pozwala zidentyfikować najpoczytniejsze tytuły, ich autorów oraz najchętniej czytane przez Polaków typy książek. Ta sama metoda wyodrębniania czytanych autorów pozwala na obserwację trendów występujących w społecznych preferencjach lekturowych.

TABELA 7.1. Najpoczytniejsi autorzy w 2021 roku (dane w proc.)

Nazwisko	Procent wśród wszystkich respondentów	Procent wśród czytelników
Remigiusz Mróz	2,20	6,44
Harlan Coben	1,38	4,05
Olga Tokarczuk	0,75	2,20
Joseph Murphy	0,71	2,08
Magda Knedler	0,53	1,56
Stanisław Lem	0,53	1,55
Katarzyna Bonda	0,49	1,43
Stephen King	0,48	1,41
Katarzyna Grochola	0,47	1,38
Henryk Sienkiewicz	0,47	1,36
Adam Mickiewicz	0,44	1,29
E. L. James	0,43	1,26
Daniel Steel	0,40	1,18
J. K. Rowling	0,39	1,13
Ałbena Grabowska	0,38	1,10
Frank Herbert	0,36	1,06
B. A. Paris	0,34	1,00
Heather Morris	0,33	0,98
Wojciech Cejrowski	0,33	0,95
Agnieszka Pietrzyk	0,32	0,93
Molier	0,32	0,93
J. R. R. Tolkien	0,31	0,91
Tanya Valko	0,30	0,88
Alex Michaelides	0,28	0,83
Sofokles	0,28	0,82
Andrzej Sapkowski	0,27	0,80
William Szekspir	0,27	0,80
Laila Shukri	0,27	0,79
Gregory David Roberts	0,27	0,78
Blanka Lipińska	0,26	0,77
Tomasz Kieres	0,25	0,74
Joanna Jax	0,24	0,72
C. S. Lewis	0,24	0,71
Homer	0,24	0,71
George Orwell	0,24	0,70
Katarzyna Puzyńska	0,24	0,70
Juliusz Słowacki	0,24	0,70
Camilla Läckberg	0,23	0,67

REMIGIUSZ MRÓZ, HARLAN COBEN, POLSKIE AUTORKI I INNI – THRILLERY PSYCHOLOGICZNE, KRYMINALNE ZAGADKI, ZNANI KOMISARZE I DETEKTYWI

Najchętniej i najliczniej przez polskich czytelników czytana jest literatura sensacyjno-kryminalna. Zainteresowanie tym gatunkiem literackim zwiększyło się o 5 punktów procentowych w porównaniu z wynikami badania z 2020 roku (wykres 7.1). W bogatym zbiorze takiej beletrystyki dominują powieści wykorzystujące zabiegi fabularne charakterystyczne dla thrillerów – z nastrojem napięcia sięgającego grozy. Robert Małecki, poczytny autor tego gatunku, tak ujął w wywiadzie istotę zachodzącego trendu: „[...] odszedłem od klasycznej powieści kryminalnej w stronę thrillera psychologicznego. Z opisywania wydarzeń, działań bohatera musiałem się przenieść do jego głowy [...] emocji, sposobu patrzenia na świat”³.

Tendencje obserwowane już w 2020 roku nasiliły się w 2021: coraz większa grupa polskich twórców tego typu literatury trafia do obiegu czytelniczego. Trzeci sezon czytelnicy najpoczytniejszym autorem jest Remigiusz Mróz – 6,4% osób deklarujących czytanie książek wskazało na jego powieści (tabela 7.1). Czytelnicy najczęściej wymieniali thrillery prawnicze z cyklu z Joanną Chyłką, m.in. takie tytuły, jak: *Kasacja*, *Egzekucja*, *Inwigilacja*, oraz cykl z komisarzem Wiktoorem Forstem rozgrywający się na tatrzańskich szlakach, a zwłaszcza najliczniej czytana w 2021 roku powieść *Przepaść* (1,4% czytelników), z jej piętrową fabułą i fantastycznymi zwrotami akcji.

Do pierwszej trójki najpoczytniejszych autorów będących w masowym obiegu czytelniczym trafił, znany już od lat, a szczególnie popularny w poprzednim roku – obecnie szeroko reklamowany, ekranizowany i będący wzorem dla wielu polskich autorów – Harlan Coben (tabela 7.1). Aż 4% czytelników sięgnęło po jakąś jego książkę, najczęściej był to najnowszy tom: *Mów mi Win*, wymieniano jeszcze: *W głębi lasu*, *Nie mów nikomu*, *Zostań przy mnie*, *Tęsknię za tobą*. Powieści Cobena starają się spełnić oczekiwania czytelnicze ich fanów: posługują się schematem pełnej napięcia i zwrotów wielowątkowej akcji, z mroczną przeszłością ekscentrycznych bohaterów. Jest to przykład, jak książki czytane i historie oglądane w serialu telewizyjnym nawzajem wzmacniają swoją popularność.

Zainteresowaniem czytelników cieszyła się również Katarzyna Bonda, licznie i chętnie czytana w ciągu ostatnich pięciu lat (tabela 7.2). We wskazaniach czytelników powtarzały się kryminały z cyklu *Hubert Meyer. Psycholog śledczy*, a zwłaszcza ostatni tom *Balwierz*.

Wybory czytelnicze powieści sensacyjno-kryminalnych odnotowane w badaniu z 2021 roku są bardziej rozproszone niż w badaniu poprzednim, więcej jest autorów,

³ *Cierpienia pisarza premium*, rozmowa Marty Burakowskiej z Robertem Małeckim, „Książki. Magazyn do Czytania” 2021, nr 3, s.120–121.

którzy uzyskali wskazania mniej niż 0,5% osób deklarujących czytanie książek (tabela 7.1). Zainteresowaniem czytelników niewiele większym od pozostałych pisarzy wyróżniły się dwie autorki: Katarzyna Puzyńska (*Martwiec, Chąśba, Dom czwarty*) oraz Agnieszka Pietrzyk (*Nikt się nie dowie, gdzie rozwiązywana jest tajemnica śmierci autora kryminałów i Zostań w domu* – wciągający thriller, którego akcja rozgrywa się w pozornie dobrze znanej nam rzeczywistości).

Po jednym–dwóch czytelników zadeklarowało lekturę powieści następujących pisarzy: Pauliny Świst (*Przekręt, Paprocany*), pisującej także romanse; Wojciecha Chmielarza (*Wampir, Dług honorowy*); Roberta Kokoszewskiego (*Krawiec*); Joanny Opiat-Bojarskiej (*Ucieczka, Koneser, cykl Kryształowi*); Maxa Czornyja (seria o komisarzu Eryku Deryle); Anety Jadowskiej (*Martwy sezon, Trup na plaży i inne sekrety rodzinne*); Alicji Sinickiej (*Stażystka, Służąca*). Pojedyncze wskazania uzyskali, m.in., następujący autorzy i ich powieści: Aleksander R. Michalak (*Wąż z lasu cedrowego*); Robert Małecki (*Koszmary zasną ostatnie*); Zygmunt Miłoszewski (*Kwestia ceny*); Tomasz Sekielski (*Sejf. Trylogia*); Marta Obuch (*Metoda na wnuczkę*); Weronika Wierzchowska (*Telefonistka z ulicy Próżnej*). Powyższe zestawienie dowodzi, jak bogaty jest zbiór czytanych polskich autorów i autorów, zwłaszcza że w większości wybierane powieści to nowości lub tytuły niedawno wydane.

Wśród autorów obcych powodzeniem wśród czytelników wyróżniła się jeszcze czytana od wielu sezonów i nadal bardzo ceniona Camilla Läckberg (tabela 7.1), szwedzka pisarka kryminalnych bestsellerów. Wymieniono szereg tytułów jej autorstwa, m.in.: *Kamieniarza, Ofiarę losu, Niemieckiego bękart, Latarnika, Syrenkę, Księżniczkę z lodu*. Należy też wskazać dwóch autorów obcych mających po kilku czytelników: Jo Nesbø (*Zazdrość; Trzeci klucz*) i Alexa Michaelidesa (*Pacjentka; Boginie* – „mistrzowski i klimatyczny thriller psychologiczny z oszałamiającym zakończeniem”, jak opisał go wydawca: <https://www.empik.com/boginie-michaelides-alex,p1277149182,ksiazka-p>).

W deklaracjach czytelnicznych obecna była również grupa kilkudziesięciu obcych autorów i ich powieści, które zdobyły po 1–2 wskazania. Byli to m.in.: Lee Child (m.in. *Jutro możesz zginąć*); Charlotte Link (*Przerwane milczenie*); Jason Matthews (*Czerwona jaskółka*); Paula Hawkins (*Dziewczyna z pociągu*); Mia Sheridan (*Bez powrotu; Bez lęku*), Patricia Cornwell (*Wyspa psów*); Rachel Abbott (*Odwróć wzrok*); Patricia Highsmith (*Znajomi z pociągu*); Larry Bond (*Kocioł*); Abby Jimenez (*Życie jest zbyt krótkie*).

TABELA 7.2. Najpoczytniejsi autorzy według liczby czytelników w latach 2014–2021

Miejsce	2014	2015	2016	2017
1	Henryk Sienkiewicz	E. L. James	Henryk Sienkiewicz	Stephen King
2	E. L. James	Henryk Sienkiewicz	Stephen King	Henryk Sienkiewicz
3	Stephen King	Stephen King	Paula Hawkins	Remigiusz Mróz
4	Dan Brown	Dan Brown	E. L. James	Adam Mickiewicz
5	Adam Mickiewicz	Andrzej Sapkowski	J. K. Rowling	Dan Brown
6	Harlan Coben	Adam Mickiewicz	Katarzyna Bonda	Nicholas Sparks
7	Danielle Steel	Bolesław Prus	Danielle Steel	Katarzyna Bonda
8	Paulo Coelho	George R. R. Martin	Adam Mickiewicz	Stephenie Meyer
9	Stefan Żeromski	Katarzyna Michalak	Stephenie Meyer	Paula Hawkins
10	Joanna Chmielewska	Stieg Larsson	Paulo Coelho	Agatha Christie
11	J. R. R. Tolkien	Stephenie Meyer	Dan Brown	E. L. James
12	George R. R. Martin	J. K. Rowling	Joanna Chmielewska	Jo Nesbø
13	Katarzyna Grochola	Agatha Christie	Katarzyna Grochola	Joanna Chmielewska
14	Andrzej Sapkowski	Harlan Coben	Nicholas Sparks	J. K. Rowling
15	Bolesław Prus	Danielle Steel	Bolesław Prus	Katarzyna Grochola
16	Katarzyna Michalak	Nora Roberts	ks. Jan Kaczkowski	Stefan Żeromski
17	Stephenie Meyer	Katarzyna Grochola	George R. R. Martin	Andrzej Sapkowski
18	J. K. Rowling	Małgorzata Kalicińska	Małgorzata Kalicińska	Camilla Läckberg
19	Agatha Christie	Joseph Murphy	Joseph Murphy	Fiodor Dostojewski
20	Małgorzata Kalicińska	Maria Rodziewiczówna	Stefan Żeromski	Zygmunt Miłoszewski
21	Danuta Wałęsa	Nicholas Sparks	Monika Szwaja	Katarzyna Michalak
22	Stieg Larsson	Camilla Läckberg	Andrzej Sapkowski	Carlos Ruiz Zafón
23	Aleksander Kamiński	Margit Sandemo	Helen Fielding	Mario Puzo
24	Nicholas Sparks	Paulo Coelho	Jojo Moyes	George R. R. Martin
25	Monika Szwaja	Stefan Żeromski	Eliza Orzeszkowa	J. R. R. Tolkien
26	Camilla Läckberg	Robert Ludlum	Agatha Christie	Bolesław Prus
27	Carlos Ruiz Zafón	Waris Dirie	Sofokles	Stieg Larsson
28	Jo Nesbø	John Grisham	Umberto Eco	Danielle Steel
29	Sofokles	Joanna Chmielewska	Wojciech Cejrowski	Joseph Murphy
30	Beata Pawlikowska	Monika Szwaja	Michaił Bułhakow	Harlan Coben

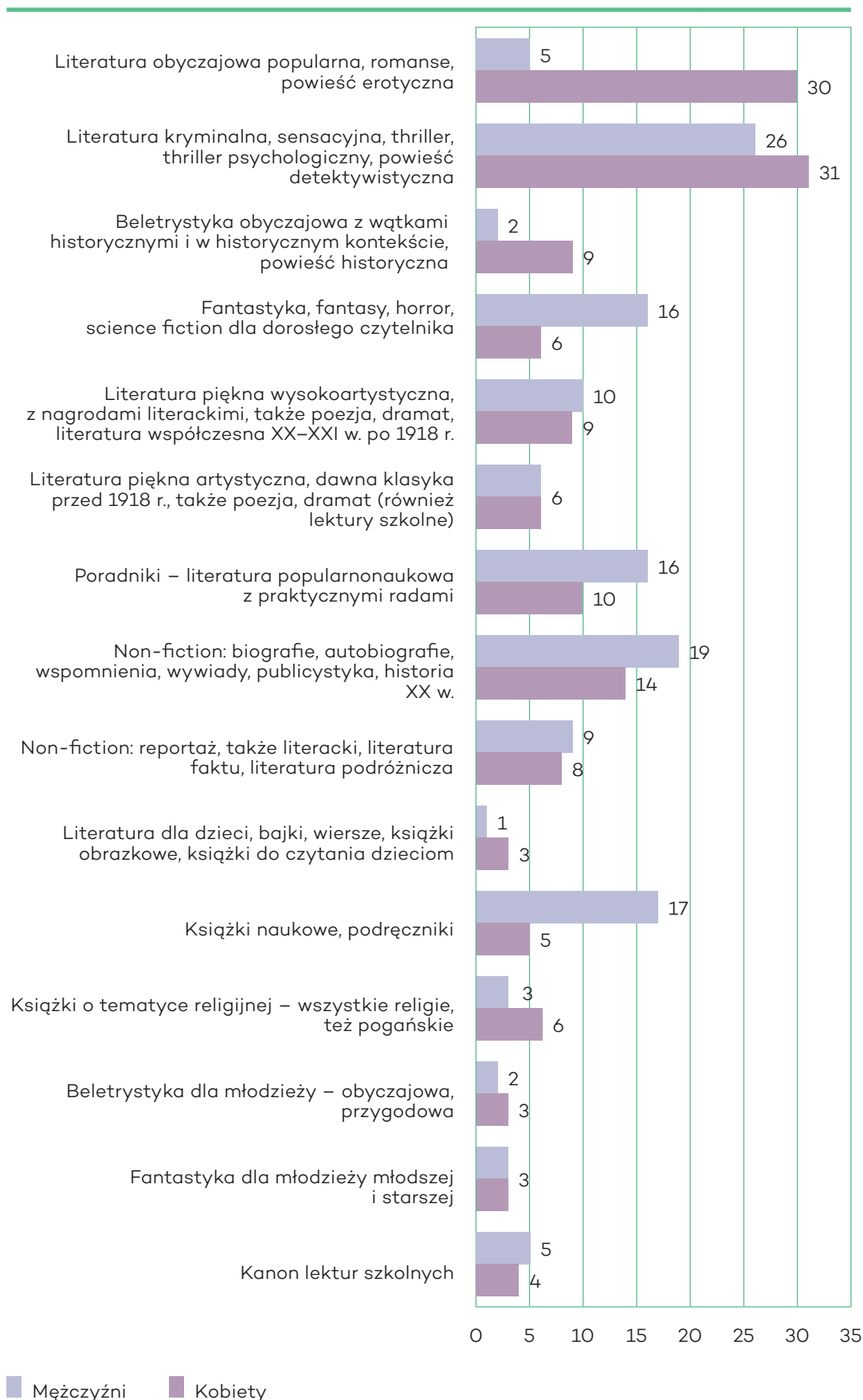
2018	2019	2020	2021
Henryk Sienkiewicz	Remigiusz Mróz	Remigiusz Mróz	Remigiusz Mróz
Remigiusz Mróz	Olga Tokarczuk	Olga Tokarczuk	Harlan Coben
Stephen King	Stephen King	Stephen King	Olga Tokarczuk
J. K. Rowling	Henryk Sienkiewicz	Harlan Coben	Joseph Murphy
Harlan Coben	Adam Mickiewicz	Adam Mickiewicz	Magda Knedler
George R. R. Martin	Andrzej Sapkowski	Henryk Sienkiewicz	Stanisław Lem
E. L. James	Katarzyna Bonda	Andrzej Sapkowski	Katarzyna Bonda
Adam Mickiewicz	Katarzyna Grochola	Szczepan Twardoch	Stephen King
Paula Hawkins	Blanka Lipińska	E. L. James	Katarzyna Grochola
Danielle Steel	B. A. Paris	Jo Nesbø	Henryk Sienkiewicz
Andrzej Sapkowski	Bolesław Prus	J. K. Rowling	Adam Mickiewicz
Katarzyna Bonda	Heather Morris	Blanka Lipińska	E. L. James
Nicholas Sparks	Danielle Steel	Heather Morris	Danielle Steel
Katarzyna Michalak	Jakub Żulczyk	Michaił Bułhakow	J. K. Rowling
Stefan Żeromski	Harlan Coben	Camilla Läckberg	Albena Grabowska
J. R. R. Tolkien	Jo Nesbø	Katarzyna Nosowska	Frank Herbert
Katarzyna Grochola	Katarzyna Michalak	Wojciech Chmielarz	B. A. Paris
Bolesław Prus	Stefan Żeromski	Sofokles	Heather Morris
Waris Dirie	E. L. James	Bolesław Prus	Wojciech Cejrowski
Jakub Żulczyk	J. K. Rowling	Carlos Ruiz Zafón	Agnieszka Pietrzyk
Szczepan Twardoch	Joseph Murphy	Dan Brown	Molier
Joanna Chmielewska	J. R. R. Tolkien	Alicja Sinicka	J. R. R. Tolkien
Heather Morris	Joanna Chmielewska	Yuval Noah Harari	Tanya Valko
Fiodor Dostojewski	Marek Krajewski	Katarzyna Grochola	Alex Michaelides
Agatha Christie	Graham Masterton	Donald Tusk	Sofokles
Katarzyna Nosowska	Fiodor Dostojewski	Guillaume Musso	Andrzej Sapkowski
Stieg Larsson	Mariusz Szczygieł	Zygmunt Miłoszewski	William Szekspir
Olga Tokarczuk	Katarzyna Puzyńska	Danielle Steel	Laila Shukri
Sofokles	George Orwell	J. R. R. Tolkien	Gregory David Roberts
Nora Roberts	Sebastian Fitzek	Laila Shukri	Blanka Lipińska

Źródło: Biblioteka Narodowa, koncepcja tabeli: Izabela Koryś, Tomasz Żółtak

TABELA 7.3. Najpoczytniejsi autorzy literatury sensacyjno-kryminalnej mający więcej niż 0,5% czytelników

Najpoczytniejsi autorzy literatury sensacyjno-kryminalnej	Najczęściej wymieniane przez czytelników tytuły w 2020 roku	Czytelnicy w 2020 w %	Najczęściej wymieniane przez czytelników tytuły w 2021 roku	Czytelnicy w 2021 w %
Remigiusz Mróz	Powieści z cyklu z prawniczką Joanną Chyłą	7,0	Powieść Przepaść z cyklu z komisarzem Wiktorem Forstem	6,4
Harlan Coben	W głębi lasu, Nie mów nikomu, W domu	2,1	Mów mi Win, W głębi lasu, Nie mów nikomu	4
Jo Nesbø	Nóż, Karaluchy	1,4	Cykl o Harrym Hole'u	
Katarzyna Bonda	Lampiony, Miłość leczy rany	0,8		1,4
Wojciech Chmielarz	Żmijowisko, Prosta sprawa, Przejęcie	1		
Alicja Sinicka	Stażystka, Służąca, Oczy wilka	1		
Camilla Läckberg	Księżniczka z lodu, Kamieniarz	0,9	Ofiara losu, Księżniczka z lodu	0,7
Alex Michaelis	Boginie			0,8
Katarzyna Puzyńska	–	–	Martwiec	0,6
Agnieszka Pietrzyk			Nikt się nie dowie	0,6
Joanna Chmielewska	Wszystko czerwone, Porwanie	0,7		
Dan Brown	Kod Leonarda da Vinci	0,6		
Marek Krajewski	Śmierć w Breslau	0,6		
B. A. Paris	Za zamkniętymi drzwiami, Na skraju załamania	0,6	Terapeutka	0,6
Ogółem		100		100
Ogółem liczba osób		853		675

WYKRES 7.2. Typy najpoczytniejszych książek a płeć badanych (dane w proc.)

Źródło: Biblioteka Narodowa

ROMANSE, LITERATURA OBYCZAJOWA – HISTORIE MIŁOSNE Z TAJEMNICĄ W TLE

W celu dokonania szczegółowej analizy wyborów czytelniczych wyróżniono dwa pokrewne typy czytanej beletrystyki: romansową literaturę obyczajową oraz literaturę obyczajową ujętą w historycznym kontekście i powieści historyczne. Przyjrzyjmy się najpierw pierwszemu z tych typów literatury.

Szerokie grono odbiorców, przede wszystkim czytelniczek, wybrało powieści obyczajowe z wątkami romantycznymi. W poprzednim, 2020 roku swoistym przebojem czytelniczym były bardzo popularne, i to już kolejny sezon, powieści erotyczne (tabela 7.2), zwłaszcza autorstwa E. L. James i Blanki Lipińskiej, natomiast w 2021 roku osłabło zainteresowanie ich twórczością. Publiczność czytelnicza powieści Lipińskiej to tylko 0,8% badanych osób deklarujących czytanie książek. Odnotowano również pewnego rodzaju rozproszenie wyborów czytelniczych, większość autorów wskazywana była przez pojedynczych czytelników, a najpoczytniejsi pisarze uzyskali już nieco mniej liczne populacje czytelnicze. W efekcie tych zmian, wśród osób objętych badaniem w 2021 roku, podobnie jak rok wcześniej (tabela 7.2), najpoczytniejszymi autorkami obyczajowej literatury romansowej były: Katarzyna Grochola, Danielle Steel i Laila Shukri, zdobywając co najmniej 1% czytelników.

Laila Shukri pisze fabularyzowane relacje w stylu autobiografii z wątkami erotycznymi, powstałe na bazie historii kobiet będących najczęściej w związkach z muzułmanami. Popularne tytuły to: *Jestem żoną szejka*, *Jestem żoną terrorysty*, *Byłam kochanką arabskich szejków*. Podobna tematyka obecna jest jeszcze w chętnie czytanej powieści *Arabska kochanka*, której autorką jest Tanya Valko.

Danielle Steel to autorka klasyki współczesnego romansu, należy od kilkudziesięciu już lat do najczęściej wydawanych i czytanych pisarek, ma swoją stałą publiczność czytelniczą (tabela 7.2). W badaniu wybrano kilka jej tytułów, były to m.in.: *Chata*, *W słusznej sprawie*, *Bezpieczna przystań*.

Katarzyna Grochola to autorka także znana czytelnikom od wielu lat. W 2021 roku kilka badanych osób wskazało jej książki, przy czym czytano powieści powstałe w różnym okresie jej twórczości (*Przeznaczeni*, *Trzepot skrzydeł*, *Ja wam pokażę*).

Najwięcej wybranych przez czytelników powieści obyczajowych należy do polskich autorek. Polska proza obyczajowa to najczęściej realistyczne przedstawienia współczesnego codziennego świata i kobiecych pragnień odmiany losu, poszukiwania szczęścia, opowieści nierzadko zawierające rodzinne tajemnice w tle lub kryminalne zagadki. Bohaterki literackie to kobiety pragnące miłości, wywodzące się z różnych środowisk społecznych. Odnajdziemy wśród nich m.in.: wiejską nauczycielkę, pracownicę wielkiej korporacji, pisarkę, redaktorkę, dziennikarkę, samotną matkę, pracownicę salonu tatuażu, sportsmenkę. Scenografia, w której rozgrywają się ich historie, jest urozmaicona: od życia w bloku w dużym mieście, poprzez codzienność w domku na przedmieściach, w rodzinnym domu nad jeziorem, aż po wakacyjny pensjonat (m.in. Krystyna Mirek *Złoty*

płatek śniegu; Edyta Świętek *Dom lalek*; Katarzyna Rygiel *Miłość i samotność*; Dorota Milli *Powrót nad jezioro*; Joanna Burdek *Rudy kot bez rodowodu i zielony korytarz*; Magdalena Kołosowska *Słońce za horyzontem* oraz cykl *Lepsze jutro*; Gabriela Gargaś *Zostań moim aniołem* i *Dobrze, że jesteś*; Magdalena Witkowska *Ballada o Ciotce Matyldzie*; Joanna Krystyna Radosz *Jednym tchem*; Magdalena Kordel *48 tygodni*; Ilona Łepkowska *Pani mnie z kimś pomyliła*; Małgorzata Rogalska *Wyprzedaż snów*).

Kilka polskich autorek opisuje nawet świat włoskiej mafii, najczęściej w konwencji erotycznego melodramatu rozgrywającego się w środowisku gangsterskim czy twardych „bad boys”, w którym bohaterki mają „ostre i cięte języki”. Czytelnicy wymienili następujące pisarki: Adę Tulińską – autorkę powieści mafijnych z cyklu *Bracia Vedetti* (*Wybrana przez mafię*); Lenę M. Bielską z piątym, finałowym tomem z cyklu *Bellomo – Wierne serca*; Kamilę Mikołajczyk (*Dziewczyna rajdowca*) oraz Monikę Skabarę (*Dziewczyna Feniksa*). Tematyce dotyczącej z kolei życia w krajach arabskich poświęcona jest powieść obyczajowa Marcina Margielewskiego *Tajemnice hoteli Dubaju*.

Czytana literatura obyczajowa posługuje się schematami fabularnymi melodramatu, często napięcie narracji buduje suspens, nastrój tajemnicy, zagrożenia (np. Magdaleny Witkiewicz i Stefana Dardy *Cymanowski młyn*; Marii Ulatowskiej i Jacka Skowrońskiego *Pałac w Moczarowiskach*). Bohaterki kobiece znajdują miłość, która przynosi w ich życiu odmianę, a okoliczności temu towarzyszące nie zawsze muszą być prawdopodobne, najważniejsze w powieściach tego typu jest szczęśliwe zakończenie. Zdarzają się też pozycje o bardziej dowcipnej narracji i zdecydowanie lżejszym charakterze, jak komedia kryminalno-romantyczna Joanny Szarańskiej *i że ci nie odpuszczę* (tom 1 cyklu *Kalina w malinach*).

Czytelniczki recenzujące swoje lektury na serwisie internetowym poświęconym książkom: <https://lubimyczytac.pl/> mają wyraźne oczekiwania czytelnicze wobec powieści romansowych. Ważne, aby lektura była „lekka, łatwa i przyjemna”, ale też nie obawiają się intensywnych emocji, wzruszenia, łez, mile widziane jest poczucie humoru towarzyszące bohaterom, klimatyczny nastrój opowiadanej historii, nie przeszkadza im przewidywalność czy nieprawdopodobne okoliczności opowiadanej historii, jeśli udaje im się polubić główną bohaterkę i wczuć się w jej losy. Za przykłady takiej właśnie lekkiej i przyjemnej lektury, niech posłużą następujące powieści: *Świąteczne nieporozumienie* Katarzyny Bester oraz *Zamarznęte serca*, drugi tom z cyklu *Rok na Kwiatowej* Karoliny Wilczyńskiej.

Wśród wyborów czytelniczych zwraca też uwagę bogaty zbiór powieści obcych autorów, większość z nich jednak zyskała pojedyncze wskazania, np.: Nicholas Sparks *List w butelce*; Ann-Marie MacDonald *Zapach cedru*; Renee Carlino *Zanim zostaliśmy nieznajomymi*; Jan-Philipp Sendker *Sztuka słyszenia bicia serca*; Jojo Moyes *Ostatni list od kochanka*; Vi Keeland i Dylan Scott *To, co za nami*; Antonio Gala *Turecka namiętność*; Sarah-Kate Lynch *Nie samym chlebem*; Kay Gregory *Zacznijmy od nowa* (z serii „Harlequin Romance”); Cat Schield *Nieposkromiona namiętność* („Harlequin”).

TABELA 7.4. Najpoczytniejsi (mający co najmniej 0,5% czytelników) autorzy literatury obyczajowo-romansowej w 2020 i 2021 roku (dane w proc.)

Najpoczytniejsi autorzy literatury obyczajowo-romansowej	Tytuły wymieniane najczęściej bądź podawane jako przykładowe	Czytelnicy w 2020 w %	Tytuły wymieniane najczęściej bądź podawane jako przykładowe	Czytelnicy w 2021 w %
E. L. James	Pięćdziesiąt twarzy Greya, Nowe oblicze Greya	1,4		1,2
Blanka Lipińska	365 dni, Kolejne 365 dni	1,4		0,8
Kristin Hannah	Prawdziwe kolory, Zimowy ogród	0,8		
Danielle Steel	Klejnoty arystokratki, Hotel Vendôme, Zdrada	0,8		1,0
Guillaume Musso	Telefon od anioła, Papierowa dziewczyna	0,8		
Laila Shukri	Jestem żoną szejka, Byłam kochanką arabskich szejków	0,8		1,0
Katarzyna Grochola	Nigdy w życiu!, Houston, mamy problem	0,8	Przeznaczeni, Nigdy w życiu!	1,2
Nicholas Sparks	Ostatnia piosenka, Szczęściarz	0,6		
Katarzyna Michalak	Promyk słońca, Uśmiech losu	0,6		
Ogółem		100		
Ogółem liczba osób		853		675

MAGDA KNEDLER, HEATHER MORRIS, AŁBENA GRABOWSKA I INNE AUTORKI ORAZ ICH OPOWIEŚCI W HISTORYCZNYCH RAMACH

Analizując strukturę wyborów czytelniczych, podobnie jak w 2020 roku, wyróżniono oddzielny typ beletrystyki obyczajowej – powieść historyczną.

W tym typie literatury umieszczono klasyczną powieść historyczną, ale też powieści obyczajowe pisane współcześnie i wprowadzające do fabuły rozbudowane tło i wątki historyczne, w których starano się zrekonstruować w świecie przedstawionym określoną epokę z przeszłości – najczęściej były to lata II wojny światowej. Ten typ literatury obejmuje beletrystykę mającą różny charakter: przygodowo-sensacyjny, romantyczno-obyczajowy, jej cechą dominującą jest jednak fakt, że w sposób fabularyzowany autorzy starają się opisywać różne okresy historyczne i postacie bohaterów.

Powieści historyczno-obyczajowe zyskały zainteresowanie 7% osób deklarujących czytanie książek. W spektrum tematycznym powieści z tłem historycznym, które znalazły się w obiegu czytelnictwa, i co uchwyciło badanie społecznego zasięgu książki w 2021 roku, wyróżniają się wydarzenia XX wieku. Kiedy obserwujemy odsetek czytelników i liczbę czytanych utworów ukazujących określony okres w historii, na plan pierwszy wysuwają się powieści z czasu II wojny światowej, szczególnie opowieści inspirowane oryginalnymi losami osób, które przeżyły obozy zagłady.

Najpoczytniejsza w 2021 roku była powieść Magdy Knedler *Położna z Auschwitz* – fikcyjna historia inspirowana losem Stanisławy Leszczyńskiej, która pracowała jako położna w obozie koncentracyjnym. Knedler, która po raz pierwszy pojawiła się w masowym obiegu czytelnictwa w 2021 roku, zdobyła aż 1,56% czytelników. Czytano także *Nikt ci nie uwierzy*, inną jej powieść, o losach kobiety w dziewiętnastowiecznej rodzinie.

Heather Morris, autorka podejmująca tematykę obozową, już czwarty sezon zyskuje szerszą publiczność czytelnictwa, w 2021 roku jej powieści – *Tatuażystę z Auschwitz* i *Trzy siostry* – wymieniło 0,98% osób, które zadeklarowały czytanie książek. Pojawiła się też debiutantka – Barbara Wysoczańska i jej powieść *Naręczona nazisty* o związku Polki i niemieckiego arystokraty w latach hitleryzmu. Czytano jeszcze kilka, niedawno wydanych powieści o podobnej tematyce: Maria Escobara *Dzieci żółtej gwiazdy*; Mirosławy Karety *Pokochałam wroga* z podtytułem: *Zakazana miłość Polki i Niemca w okupowanym Krakowie*; Niny Majewskiej-Brown *Dwie twarze. Życie prywatne morderców z Auschwitz*.

Kolejna grupa powieści opisuje losy Polaków na tle wydarzeń XX wieku, w latach II wojny światowej, na uchodźstwie, zesłaniu, potem w czasach powojennych, w PRL-u. Najwięcej czytelników historii o tej tematyce znalazła proza Ałbeny Grabowskiej (1,1% czytelników), z której najpoczytniejsze były: trylogia *Stulecie Winnych* – saga poświęcona historii wielopokoleniowej rodziny, również sfilmowana, oraz powieść *Matki i córki*, gdzie bohaterkami literackimi są cztery kobiety, których losy są splątane z historią XX wieku. Do tej grupy beletrystyki obyczajowej usytuowanej na tle historii Polski można zaliczyć także czytane przez kilku czytelników powieści Joanny Jax (0,7% czytelników), która opisuje życie zwykłych ludzi, codzienne dylematy, rozterki miłosne, życiowe decyzje wplątane w ważne wydarzenia z czasów PRL-u i wcześniejszych. Należy tu wymienić cykl *Duchy minionych lat*, w ramach którego wskazano na tomy: *Wiosenne przebudzenie*, *Letnie przesilenie*, *Jesienne pożegnanie* – opisujące losy Polaków zesłanych na Sybir, a także cykl *Prawda zapisana w popiołach*, z którego pochodziła powieść *Śpiew bezimiennych dusz*. Tej autorki wymieniano również: *Dziedzictwo von Becków* oraz *Piętno von Becków* – sagę o miłości Polki i oficera SS. Czas II wojny światowej na Mazurach znalazł też swoje odbicie w powieści Małgorzaty Manelskiej *Zapach Mazur*.

Czytano także szereg powieści dotyczących różnych epok historycznych, m.in.: Józefa I. Kraszewskiego (np. *Syna Jazdona*, *Lublanę*); Elżbiety Cherezińskiej (*Hardą*, *Odrodzone królestwo*); litewskiej pisarki Kristiny Sabaliauskaitė (*Silva Rerum* – dzieje

szlacheckiego rodu z Litwy); Bogny Wernichowskiej (*Tak kochali Galicjanie*); cykl powieści z tłem historycznych wydarzeń autorstwa Renaty Kosin (*Szpulki losów* – historię szlacheckiej rodziny, toczącą się od połowy XIX wieku do czasów współczesnych).

SCIENCE FICTION, POWIEŚCI EKSPANIZOWANE ORAZ KING, SAPKOWSKI, HERBERT I LEM

Literatura fantastyczna przeznaczona dla dorosłych odbiorców to bogaty zbiór twórczości obejmujący wiele odmian literackich: horrory, science fiction, fantasy itd. Tylko 9% ogółu czytelników zadeklarowało lekturę takiej beletrystyki. Jest to typ literatury chętniej czytany przez młodych dorosłych i czytelników młodzieżowych. W strukturze wyborów lekturowych fantastyki w 2021 roku mamy do czynienia z kontynuacją z lat wcześniejszych, ale – podobnie jak w przypadku innych typów książek – spadła nieco proporcjonalna wielkość populacji czytelników najpoczytniejszych autorów. Nadal najpopularniejszym pisarzem literatury fantastycznej jest Stephen King (por. tabele 7.1 i 7.2), jednak zyskał tylko 1,4% czytelników (w 2020 wskazało na jego książki 2,5% czytelników), wybrano kilkanaście tytułów, przede wszystkim *Później* oraz m.in. *Lśnienie*, *Pan Mercedes*.

Polska fantastyka w wyborach czytelniczych 2021 roku była reprezentowana tylko przez kilkanaście powieści. Wśród odmian i pododmian literatury fantastycznej czytanej w omawianym roku szczególnie wyróżniła się jeszcze twórczość science fiction Stanisława Lema, która zyskała aż 1,6% czytelników. Wskazywano najczęściej na *Cyberiadę* i *Solaris*, wymieniano też *Niezwykłego* i *Głos Pana*. Zapewne różne formy obchodów 100. rocznicy urodzin Stanisława Lema przypomniały też jego twórczość.

Drugie miejsce pod względem poczytności wśród polskich autorów literatury fantastycznej przeznaczonej dla dorosłego odbiorcy, podobnie jak w ostatnich latach, należy do Andrzeja Sapkowskiego (0,8% czytelników), szczególnie cenionego przez nastoletnich czytelników. Najchętniej sięgano po różne tomy sagi o Wiedźminie. W rankingu poczytności Sapkowskiemu towarzyszy jednak drugi autor: Frank Herbert (1,1% czytelników). *Diuna*, najliczniej czytana jego powieść z klasyki science fiction, to pierwsza część cyklu *Kroniki Diuny*. Do jej popularności na pewno przyczyniła się premiera filmu powstałego na jej podstawie, która miała miejsce właśnie w 2021 roku. Czytano też inne tomy cyklu: *Dzieci Diuny*, *Mesjasz Diuny*.

Trzeci polski chętnie czytany autor to Andrzej Ziemiański (0,7% czytelników). Wskazano na przykład na jego powieść *Virion. Zamek. Szermierz natchniony*, tom 1 i kolejne. Wśród wymienionych polskich autorów znaleźli się również m.in.: Marcin Mortka (*Głodna Puszcza*), Andrzej Pilipiuk (*Konan Destylator*), Aneta Jadowska (*Szamański blues. Szamańska seria*, tom 1).

Najpoczytniejsze powieści, m.in. Kinga, Sapkowskiego i Herberta, zostały zekranizowane, zyskując adaptacje filmowe i telewizyjne, które są dostępne na szerokim ekranie,

ale przede wszystkim na platformach streamingowych. To niewątpliwie zwiększyło ich popularność, sprzyjając też poszerzeniu się kręgów odbiorców literatury książkowej i wydłużając tym samym społeczny obieg tych tekstów literackich.

Kilku czytelników sięgnęło jeszcze po *Władcę Pierścieni* J. R. R. Tolkiena oraz powieści Margit Sandemo (*Saga o czarnoksiężniku; Saga o Ludziach Lodu. Urwany ślad*, t. 38). Z ekranizowanej literatury fantasy kilku czytelników zadeklarowało lekturę powieści z cyklu *Gra o tron* George’a R. R. Martina. Wyraźnie zmniejszyła się aktualnie publiczność czytelnicza Tolkiena, ale ponieważ planowana jest nowa ekranizacja jego powieści, więc może kolejne pokolenia czytelników ulegną jego magii.

Czytano jeszcze kilkunastu różnych obcych autorów, byli to m.in.: James Islington (*Cień utraconego świata*); James Redfield (*Niebiańska przepowiednia*); Jonathan Carroll (*Kraina Chichów*); Jordan Robert (*Oko świata* z cyklu *Koło Czasu*); Shay Goodman (*Reborn*); Terry Pratchett (*W północ się odzieję* z cyklu *Świat dysku*); Bardugo Leigh (*Cień i kość*) i in.

LITERATURA PIĘKNA WYSOKOARTYSTYCZNA

Literatura wysokoartystyczna w ujęciu przyjętym w zastosowanych analizach wyborów czytelniczych to literatura piękna (powieść, opowiadanie, poezja, dramat, powieść biograficzna), wymykająca się ograniczeniom i oczekiwaniom stawianym prozie gatunkowej, unikająca schematów fabularnych, banalizacji języka, podtrzymująca oryginalność artystyczną – formalną i tematyczną. Serie i ciągi powieściowe w tym przypadku nie są raczej stosowane. Tego typu twórczość często znajduje uznanie krytyków i znawców literatury, nierzadko zyskując nominację do nagród literackich. Na potrzeby analizy struktury wyborów czytelniczych Polaków oddzielnie wyodrębniono klasykę: utwory, które zostały wydane w Polsce przed 1918 rokiem.

TOKARCZUK, TWARDOCH – ARTYSTYCZNE BESTSELLERY

Publiczność czytelnicza współczesnej, tj. wydanej po 1918 roku, literatury artystycznej stanowi tylko 9% ogółu czytelników, co oznacza 5 punktów procentowych mniej niż w 2020 roku. W 2021 tylko jedna autorka nadal wyróżniała się większą liczbą czytelników: Olga Tokarczuk (2,2%), chociaż w porównaniu z rokiem poprzednim osłabło zainteresowanie jej twórczością. Literacka Nagroda Nobla i inne nagrody literackie dla prozy Tokarczuk, a także ekranizacja jednej z jej powieści, niewątpliwie zwiększyły obieg czytelniczy jej książek (tabele 7.1 i 7.2). Już trzeci sezon tytuły jej autorstwa zajmują miejsce na szczycie najbardziej poczytnych powieści wśród Polaków – w 2021 roku znajdowały się zaraz za prozą gatunkową Remigiusza Mroza i Harlana Cobena. Czytelnicy prozy Tokarczuk najczęściej wymieniali *Księgi Jakubowe*, ale w obiegu czytelniczym uchwyconym w badaniu były wszystkie książki tej autorki.

Pozostałe wybory lekturowe współczesnej literatury pięknej są bardzo rozproszone, odnotowujemy najwyżej kilka deklaracji czytelniczych jednego autora i są to najczęściej twórcy obecni też w kanonie szkolnym. Przenikanie lektur szkolnych i spontanicznych wyborów ma miejsce w przypadku starszej, dwudziestowiecznej polskiej literatury, będącej też najczęściej w szkolnym obiegu, zwłaszcza w szkole średniej. W efekcie z kanonu arcydzieł XX wieku do obiegu czytelniczego zaobserwowanego w badaniu w 2021 roku trafiły w większości książki należące też do szkolnego kanonu: Michaił Bułhakow (*Mistrz i Małgorzata*); George Orwell (*Rok 1984*) oraz polskie twory: *Przedwiośnie* Stefana Żeromskiego; *Sklepy cynamonowe* Brunona Schulza; *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza; *U nas w Auschwitzu* Tadeusza Borowskiego; cykl *Utwory wybrane* Marka Hłaski; *Tango* Sławomira Mrożka.

Czytelnicy wymieniali jeszcze tytuły spoza szkolnego kanonu, m.in.: *Galapagos* Kurta Vonneguta; *Paragraf 22* Josepha Hellera; *Lolite* Vladimira Nabokova; *Nieznośność lekkość bytu* Milana Kundery.

Badani czytelnicy wskazali również kilkadziesiąt tytułów z nowszej, współczesnej literatury obcej uznanej przez krytyków, były to m.in.: *Muzeum niewinności* Orhana Pamuka; *Szczygieł* Donny Tartt; *Shantaram* Gregory'ego Davida Robertsa; *Berta Isla* Javiera Mariása; *Grand Union* Zadie Smith; *Gambit Królowej* Waltera Tevisa; *Rzeczy, które spadają z nieba* Selji Ahavy; *Ulica tysiąca kwiatów* Gaila Tsukiyamy; powieści Eleny Ferrante (m.in. *Genialna przyjaciółka*).

Poezja jest marginalnie obecna w wyborach lekturowych Polaków, wskazano tylko lekturę trzech poetów: Anny Sztaudynger-Kaliszewicz, Andrija Lubki i Bolesława Leśmiana.

Polska najnowsza proza była reprezentowana w wyborach czytelniczych z 2021 roku przez kilkunastu autorów. Osoby objęte badaniem zadeklarowały lekturę następujących autorów, były to jednak pojedyncze wskazania: Szczepana Twardocha (*Królestwo, Króla i Morfinę*); Ingi Iwasiów (*Pięćdziesiątkę*); Jana Jakuba Kolskiego (*Las 4 rano*); Jakuba Małeckiego (*Święto ognia, Rdzę*); Anny Dziewit-Meller (*Od Jednego Lucypera*); Mikołaja Milcke (*Mister, Mister, Różowe kartoteki*); Krzysztofa Korsaka (*Jestem kibolem*); Stefana Chwina (*Dolinę Radości*); Jerzego Pilcha (*Pod mocnym aniołem*); Grażynę Plebanek (*Panią Furię*); Radka Raka (*Baśń o węzowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli*).

KLASYKA SPRZED 1918 ROKU – SZKOLNY KANON: SIENKIEWICZ, MICKIEWICZ, PRUS

Respondenci wymieniali, tak jak to było stosowane w poprzednich badaniach, łącznie książki czytane w ramach obowiązków edukacyjnych i zawodowych oraz poza nimi, w sytuacji, kiedy swobodny wybór decydował o podjęciu lektury. W efekcie, szczególnie w przypadku odbioru literatury klasycznej, obserwujemy przecinanie się dwóch

obiegów czytelniczych: szkolnego i wysokoartystycznego. Jan Kochanowski, poezja romantyczna: Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, William Szekspir, częściowo Henryk Sienkiewicz – najczęściej są czytani w ramach szkolnego obowiązku lekturowego, zarówno w szkole podstawowej, jak i średniej. Oddzielnie wyodrębniono w badaniu tytuły z kanonu lektur szkolnych obecnych w ostatnich klasach szkoły podstawowej, jednak większość klasycznych autorów przypisanych do kategorii „literatura piękna artystyczna przed 1918 r.” znajduje się na listach lektur obowiązkowych na dalszym etapie edukacji. W 2021 roku tylko 6% ogółu czytelników zadeklarowało lekturę literatury wysokoartystycznej powstałej przed 1918 rokiem – na klasykę zdecydowanie najczęściej wskazywali respondenci będący jeszcze uczniami. Aż 38% badanej młodzieży w wieku 15–18 lat zadeklarowało lekturę takiej literatury – były to przede wszystkim lektury szkoły średniej. Obok oddzielnie wyodrębnionego „kanonu lektur szkolnych z ostatnich klas szkoły podstawowej”, na który wskazało 32% badanych w tym wieku, jest to najważniejszy typ książek czytanych przez badaną młodzież szkolną. Warto jednocześnie podkreślić, że zaledwie 3% czytelników w wieku 18–59 lat deklarowało lekturę klasyki.

Z literatury obcej, podobnie jak to ujawniały inne, wcześniejsze badania czytelnictwa, największą poczytność zdobyła Jane Austen, mając kilku czytelników (*Duma i uprzedzenie*, *Emma*, *Rozważna i romantyczna*), następnie wymienieni zostali tylko nieliczni autorzy: Emily Brontë *Wichrowe Wzgórze*; Oscar Wilde *Portret Doriana Graya*; Louisa May Alcott *Małe Kobiетки*; Lew Tołstoj *Anna Karenina*; Johann Wolfgang von Goethe *Cierpienia Młodego Wertera*; William Szekspir *Makbet*, *Romeo i Julia*; Honoré de Balzac *Ojciec Goriot*.

Polską literaturę klasyczną, zgodnie z wynikami poprzednich badań (tabela 7.2), w wyborach czytelniczych reprezentowali przede wszystkim dwaj autorzy: Henryk Sienkiewicz (1,4%) i Adam Mickiewicz (1,3% czytelników). Z powieści Henryka Sienkiewicza najczęściej wskazywano trzy tytuły: *Quo Vadis*, *Potop*, *Ogniem i mieczem*, z kolei sympatycy twórczości Mickiewicza wymieniali przede wszystkim *Pana Tadeusza* i *Dziady*. Badanie zarejestrowało również obecność w obiegu czytelniczym Bolesława Prusa (*Lalka*, *Faraon*) oraz Stanisława Reymonta (*Chłopi*).

Reszta wyborów czytelniczych polskich autorów była bardzo skromna, nawet w tym nielicznym zbiorze trudno znaleźć utwory, które nie należałyby do kanonu szkolnego, np. *Sezonowa miłość*, *Córka Tułki* Gabrieli Zapolskiej.

NON-FICTION – LITERATURA FAKTU, NARRACJE BIOGRAFICZNE, PUBLICYSTYKA, REPORTAŻE, PORADNIKI, PUBLIKACJE NAUKOWE, PODRĘCZNIKI

Gatunkowa literatura fikcjonalna posiada mocną konkurencję w preferencjach czytelniczych (por. wykres 7.1), a jest nią literatura niebeletrystyczna. W trakcie analizy struktury wyborów czytelniczych Polaków wyróżniono cztery typy publikacji niefikcyjnych,

kierując się przede wszystkim ich tematyką, ale też charakterem formy wypowiedzi. Pierwszy typ to literatura faktu, wspomnienia i narracje biograficzne połączone z marginalnie reprezentowanymi felietonami, esejami i publicystyką oraz znacznie liczniej czytana literatura poświęconą historii XX wieku (16% czytelników). Drugi typ (8% czytelników) stanowiły przede wszystkim reportaże, w tym literackie, książki podróżnicze. Trzeci typ (13% czytelników) tworzyły poradniki i literatura popularnonaukowa zawierająca porady i wskazówki. Czwarty typ (10% czytelników) to publikacje naukowe i popularnonaukowe, podręczniki akademickie i szkolne. Dwa pierwsze typy nie są od siebie odseparowane i przenikają się, coraz więcej jest form wypowiedzi, które przekraczają tradycyjne podziały między dziennikiem, reportażem a publicystyką czy też tekstem popularnonaukowym. Analizy struktury wyborów czytelniczych wysuwają więc na plan pierwszy problematykę utworu, a jego typ i gatunek jest traktowany jako ramy i horyzont oczekiwań, z jakimi dany tekst spotyka się w obiegu wydawniczo-czytelniczym.

Tylko jedna publikacja niefikcjonalna zyskała masową publiczność czytelniczą, trafiając do pierwszej piątki najpoczytniejszych autorów – jest to *Potęga podświadomości* Josepha Murphy’ego – zaliczona do poradników. Publikacje tego typu podlegają innym prawom obiegu czytelniczego niż literatura piękna, rzadko są wzmacniane ekranową, wizualną wersją mającą masową promocję i dystrybucję.

AUTOBIOGRAFIE, BIOGRAFIE, DZIENNIKI, WSPOMNIENIA, PUBLICYSTYKA, ESEJE ORAZ HISTORIA XX WIEKU

Wśród wyborów czytelniczych Polaków ważne miejsce zajmuje – zdobywając 16% (wykres 7.1) czytelników – literatura niefikcjonalna; jako pierwsze analizowane są biografie i wspomnienia, wywiady, dzienniki, listy, publicystyka, felietony, eseje, historia XX wieku.

Wybory czytelnicze literatury faktu były zróżnicowane i bardzo rozproszone: jedynie zbiór esejów i wykładów *Czuły narrator* Olgi Tokarczuk miał nieco więcej czytelników.

Można wskazać na najważniejsze tematy i problemy, które znalazły swoje odbicie w czytanej literaturze non-fiction:

- **biografie twórców z różnych dziedzin, zwłaszcza aktorów, artystów, piosenkarzy, pisarzy – publikacje o lżejszej tematyce, bliskie najnowszej polskiej historii i kulturze popularnej;**
- **osobiste świadectwa i opowieści oraz relacje historyczne z okresu II wojny światowej i zaraz po niej;**
- **monografie i wspomnienia dotyczące czasów PRL-u: kultury, stylów życia, polityki;**
- **współczesne problemy polityczne, społeczne, głosy publicystów i polityków.**

Literatura niebeletrystyczna w wyborach czytelniczych to często narracje poświęcone życiu znanych, popularnych postaci, takich jak: artyści, przede wszystkim kultury popularnej, piosenkarze, celebryci, aktorzy. Przykładowe tytuły czytanych książek to: Wiesław Królikowski *Tadeusz Nalepa. Breakout absolutnie*; Witold Filler *Violetta Villas, tygryś z Magdalenki*; Anna Zasiadczyk *Anna German. Biografia z niezwykłymi zdjęciami*; Kamil Sipowicz *Kora Kora. A planety szaleją*; Kamil Bałuk, Waclaw Krupiński *Wodecki. Tak mi wyszło*; Piotr Stelmach *Lżejszy od fotografii. O Grzegorzu Ciechowskim*; Grzegorz Kubicki, Maciej Drzewicki *Ania. Biografia Anny Przybylskiej*; Agata Steczkowska, Beata Nowicka *Steczkowscy. Miłość wbrew regule. Osobista biografia rodziny*.

W większości były to publikacje polskich autorów dotyczące polskich postaci, choć wymieniono także kilka „obcych” tytułów, m.in. kilku czytelników wskazało książki: Sary Gay Forden *Dom Gucci. Potęga mody, szaleństwo pieniędzy, gorycz upadku*; Christophera Andersena *Mick. Szalone życie i geniusz Jaggera*; autobiografię Elona Muska.

Wyraźnie w 2021 roku wyróżniły się powieści biograficzne poświęcone postaciom kobiecym, m.in.: Diane Ducret *Kobiety dyktatorów*; Anny Kamińskiej *Simona. Opowieść o niezwykłym życiu Simony Kossak*; Barbary Goldsmith *Geniusz i obsesja. Wewnętrzny świat Marii Curie*.

Nieliczna była grupa czytelników zainteresowanych tematyką literacką, którzy wybrali książki biograficzne: Stefana Zweiga *Balzak. Biografia*; Agnieszki Gajewskiej *Stanisław Lem. Wypędzony z Wysokiego Zamku*.

Zawsze ważne miejsce w wyborach czytelniczych zajmują książki poświęcone II wojnie światowej, przede wszystkim wspomnieniowe, historyczne. Do tej grupy przynależą tytuły, które od wielu lat znajdują się w kanonie czytelniczych wyborów spontanicznych: różne książki Bogusława Wołoszańskiego; *Dymy nad Birkenau* Seweryny Szmaglewskiej; *Pięć lat kacetu* Stanisława Grzesiuka; Hanny Krall *Zdążyć przed Panem Bogiem*, a także szereg publikacji z ostatnich lat, m.in. Zoë Waxman *Kobiety Holocaustu*; Wesleya Adamczyka *Kiedy Bóg odwrócił wzrok*.

Wśród tematów znajdujących swoją reprezentację w czytanych książkach non-fiction znalazły się zagadnienia dotyczące historii PRL-u i pierwszej dekady czasu transformacji oraz istotnych postaci tych czasów. Można tu wymienić następujące publikacje, m.in.: Władysława Bartoszewskiego *Dziennik z internowania*; Doroty Skotarczak *Otwierać milicja! O powieści kryminalnej w PRL*; Danuty Wałęsy *Marzenia i tajemnice*; Anny Gacek *Ekstaza. Lata 90. Początek*.

Najnowsza historia obecna była w publicystyce i wspomnieniach, czytano np. *Trzeba się bić z PiS o Polskę* Leszka Balcerowicza.

Dawniejsza historia XX wieku znalazła swój wizerunek w monografiach o różnej tematyce, np. Andrzeja Sznajdera, Ryszarda Łęskiego *Karsznice – od powozu do elektrowozu*; Bohdana Urbankowskiego *Józef Piłsudski. Marzyciel i strateg*; Ireneusza Kowalskiego *Historia polskiego Milicza. Powiat milicki w perspektywie historycznej*; Johna Tolanda *Wschodzące Słońce. Schyłek i upadek Cesarstwa Japonii 1936–1945. Tom 2*.

REPORTAŻE – RELACJE Z PODRÓŻY, PORTRETY INNYCH KULTUR, HISTORIE Z PRZESZŁOŚCI Z DZISIEJSZEJ PERSPEKTYWY

Odtwarzając szczegółową mapę wyborów czytelniczych oddzielnie wyróżniono reportaże i literaturę podróżniczą. Tego typu książki były czytane przez 8% czytelników.

Najważniejsze w tym segmencie lektur są książki podróżnicze. Czytano kilkadziesiąt różnych reportaży z podróży, ukazujących obyczaje, mentalność, religię, style życia opisywanych kultur. Sięgano m.in. po następujące tytuły: Agaty Romaniuk *Z miłości? To współczuję. Opowieści z Omanu*; Beaty Lewandowskiej-Kaftan *Dotyk Afryki. Opowieści podróżne*; Rebeci Otowy *W Japonii, czyli w domu*; Elizabeth Pisani *Indonezja itd. Studium nieprawdopodobnego narodu*; Mariusza Szczygła *Zrób sobie raj*; Wojciecha Jagielskiego opowieść z Afganistanu *Modlitwa o deszcz*; Wojciecha Tochmana *Jakbyś kamień jadła* – o ludobójstwie w Bośni; Niny Witoszek *Najlepszy kraj na świecie* – o norweskiej kulturze. Reportaż z podróży może być dziennikiem, zapisem doznań, często bardzo osobistych, np. Marcina Kydryńskiego *Biel. Notatki z Afryki* czy reportaż historyczny Zbigniewa Rokity *Kajś: opowieść o Górnym Śląsku*.

Najszerzej znanym autorem reportaży podróżniczych jest nadal Wojciech Cejrowski. Wymieniono kilka jego tytułów, m.in.: *Boso przez świat*, *Wyspa na prerii*, *Piechotą do źródeł Orinoko*, *Rio Anaconda*.

W wyborach lekturowych badanych znalazły się relacje z wypraw znanych podróżników: Dominika Szczepańskiego *Na oceanie nie ma ciszy. Biografia Aleksandra Doby, który przepłynął kajakiem Atlantyk*; Aleksandra Doby *Na fali i pod prąd*; Elżbiety Dzikowskiej *Tam, gdzie byłam*; Marka Kamińskiego *Trzeci biegun*.

Analizując tematykę czytanych reportaży należy wskazać na wyraźnie obecne wątki dotyczące problemów współczesnego Kościoła, w tym także Watykanu. Oto przykłady wymienianych przez czytelników lektur: dwie książki Marty Abramowicz *Dzieci księży. Nasza wspólna tajemnica*; *Zakonnice odchodzą po cichu*; Magdaleny Wolińskiej-Riedi *Kobieta w Watykanie. Jak żyje się w najmniejszym państwie świata*; Frédérica Martela *Sodoma. Hipokryzja i władza w Watykanie*; Dawida Yallopa *Potęga i chwała. W mrocznym sercu Watykanu Jana Pawła II*; Artura Nowaka, Stanisława Obirka *Gomora. Władza, strach i pieniądze w polskim Kościele*.

Tematyka wysokogórska i himalaistyka w tym sezonie czytelniczym były skromniej reprezentowane, zainteresowaniem czytelników wyróżniła się książka Beaty Sabały-Zielińskiej *TOPR 2. Nie każdy wróci*, poświęcona ratownikom TOPR-u, ich trudnej pracy.

We wskazaniach czytelniczych wyróżnić można jeszcze jeden, bardzo szczegółowy, temat: trzy reportaże poświęcone katastrofie elektrowni jądrowej i jej skutkom – *O północy w Czarnobylu* Adama Higginbothama, *Krzyk Czarnobyla* Swietłany Aleksijewicz oraz *Czarnobyl. Instrukcja przetrwania* Kate Brown.

PORADNIKI – POTĘGA PODŚWIADOMOŚCI, JEDZENIE TO LECZENIE, ZNAJDŹ RÓWNOWAGĘ I ŻYJ SZCZĘŚLIWIE. DO DZIEŁA!

W obiegu czytelnicznym nadal funkcjonują klasyczne poradniki, w tym dotyczące różnorodnych zainteresowań, jak: rysowanie, tworzenie mangi, wędkarstwo, motoryzacja, ulubione sporty, jednak cieszą się zainteresowaniem stosunkowo nielicznej grupy czytelników. Czytano rozmaite poradniki hobbistyczne, poświęcone m.in. uprawie ogrodu, sztuce rysowania (np. Lise Herzog *Rysowanie dla przyjemności*), sportom motocyklowym (np. Roberta Wicksa *Wyprawy motocyklowe*), zawierające rady dla kierowców, majsterkowiczów, modelarzy. Wymieniono również kilka poradników dla rodziców, a także publikacje dotyczące fizjoterapii, jogi (np. Robin Monro *Joga w pospolitych dolegliwościach*), kulturystyki (Michał Kawalec *Sylwetka plażowa*) czy uczące gry w szachy. Analizując czytane poradniki, należy wyróżnić tematykę kulinarno-dietetyczną i obecne w nich nastawienie na zdrowe jedzenie, np. Bodo Baginskiego, Shalili Sharamon *Lecznicza siła ekstraktu z grapefruita*; dr Anny Lewitt *Jedzenie to leczenie – czyli prosty przepis na zdrowie i szczupłą sylwetkę*.

Pierwszym wyborem czytelnicznym wśród poradników są publikacje wykorzystujące osiągnięcia praktycznej psychologii, przede wszystkim dotyczące rad pozwalających kontrolować własne emocje, myśli, a nawet podświadomość. Ta ostatnia to temat, który zaciekał wielu czytelników: *Potęga podświadomości* Josepha Murphy’ego zdobyła aż 2,1% czytelników. Nie jest to nowość, ale kolejne wydanie książki będącej od dekady w obiegu czytelnicznym. Wydawca zachęca do lektury polecając „techniki samokontroli”, pełne motywacyjnych porad i odniesień do wiary religijnej: „...usuniesz podświadome przeszkody, które powstrzymują cię przed osiągnięciem upragnionego celu, a twoja wiara stanie się rzeczywistością. Ten niezwykły poradnik pomoże ci uwolnić umysł i przekaże praktyczne wskazówki, dzięki którym osiągniesz sukces, prestiż i dobrobyt, zdobędziesz przyjaciół, umocnisz szczęśliwe małżeństwo, pokonasz lęki, pozbędziesz się złych nawyków i nałogów”⁴. Jak zapanować nad umysłem pomaga jeszcze szereg innych lektur, m.in. Beaty Pawlikowskiej *W dżungli podświadomości. Tom 2. Księga kodów podświadomości*.

Zainteresowaniem czytelnicznym wyróżniły się publikacje skierowane do kobiet, pisane przez autorki i dotyczące kobiecej drogi do samorealizacji, samostanowienia, szczęścia, najczęściej ujęte z feministycznej perspektywy. Były to m.in.: *Kobiety, które czują za bardzo* Katarzyny Kucewicz; *Czuła przewodniczka. Kobięca droga do siebie* Natalii de Barbaro; *Chcę być kochana tak jak chcę* Ewy Konarowskiej i Katarzyny Miller; *Świadoma Bogini. Jak zdobyć wszystko i być szczęśliwą* Lei Magdaleny Pyć-Leszczuk; *Sekrety kobiet* Ewy Woydyłło.

⁴ J. Murphy, *Potęga podświadomości*. Wydanie nowe uzupełnione, Świat Książki, 2020.

Najważniejszy temat tego rodzaju literatury to porady jak kontrolować siebie, jak radzić sobie ze swoimi emocjami i dążyć do dobrostanu. Oto przykłady autorów i tytuły czytanych książek: Agnieszka Maciąg *Dobrostan*; Marci Shimoff, Carol Kline *Sekret szczęścia. 7 fundamentów życiowej radości*; Stefanie Stahl *Odkryj swoje wewnętrzne dziecko*; Ewa Woydyłło *Buty szczęścia*; Justyna Rokicka *Od złości do miłości*; Edward de Bono *Mieć piękny umysł*. W grupie porad jak dążyć do dobrostanu, należy wskazać jeszcze inne przykłady lektur, m.in. Anthony'ego de Mello *Przebudzenie*; Katherine May *Zimowanie. Moc odpoczynku i wyciszenia, kiedy wszystko idzie nie tak*.

Kolejna grupa poradników psychologicznych, których tytuły pojawiły się we wskazaniach czytelników, skupia się na sposobach wpływu na innych ludzi i skutecznej komunikacji. Wśród deklarowanych lektur znajdziemy: Marshalla B. Rosenberga *Porozumienie bez przemocy*; Thomasa Eriksona *Otoczeni przez idiotów. Jak dogadać się z tymi, których nie sposób zrozumieć*; Jarosława Gibasa *Nie daj sobie spieprzyć życia. Sposoby na toksycznych ludzi*; Robina Dreeke'a *Jak zjednać sobie ludzi. Metody agenta FBI*.

LEKTURY NAUKOWE, AKADEMICKIE, PODRĘCZNIKI

Wśród publikacji naukowych i edukacyjnych, wskazywanych jako książki czytane przez badanych czytelników, dominują podręczniki akademickie. Jak to określił jeden z respondentów: „Książki, które przerabiamy na studiach”. Wśród pozycji, które zostały opisane najczęściej, reprezentowane są nauki medyczne (np. Adam Bochenek *Anatomia człowieka*) i prawnicze. Lektury spontaniczne mające naukowy charakter dotyczyły najczęściej nauk ścisłych, wymieniano bardzo poczytnego Stephena Hawkinga (m.in. *Krótką historia czasu; Natura czasu i przestrzeni*).

Historia to druga dziedzina, która bardzo interesuje polskich czytelników. Kilku z nich np. sięgnęło po książki Wojciecha Roszkowskiego *Bunt barbarzyńców. 105 pytań o przyszłość naszej cywilizacji* oraz *Roztrzaskane lustro. Upadek cywilizacji zachodniej*; czytano też książki Pawła Jasienicy, zawsze obecne w wyborach lekturowych. Wskazania dotyczące książek humanistycznych i z nauk społecznych stanowiły margines wyborów, czytano np. Frédérica Bastiata *Co widać i czego nie widać*, a także Jean M. Twenge *iGen* oraz Magdalenę Środę *Kobiety i władza*.

PODSUMOWANIE – WSPÓŁCZESNE GUSTY CZYTELNICZE

Szczegółowa analiza struktury wyborów czytelniczych z dwóch lat pandemii oraz rankingów najpoczytniejszych autorów, zaobserwowanych dzięki realizowanym w ciągu ostatniej dekady badaniom czytelnictwa Polaków, pozwala na wyodrębnienie następujących tendencji w gustach czytelniczych:

- umacnia się pozycja literatury gatunkowej, a zwłaszcza kryminalno-sensacyjnej; w 2021 roku listę najpoczytniejszych autorów rozpoczynają na pierwszym i drugim miejscu autorzy thrillerów kryminalnych;
- poszerza się stale grupa polskich poczytnych młodych autorek i autorów pisujących literaturę gatunkową: obyczajowo-historyczną, obyczajowo-romansową i sensacyjno-kryminalną;
- wzrost publiczności czytelniczej literatury gatunkowej, zwłaszcza kryminalnej, w kontekście ograniczonej (a nawet kurczącej się) ogólnej populacji czytelników, sprzyja załamaniu populacji czytelniczej ambitniejszej literatury, szczególnie współczesnej. W badaniu z 2021 roku jedynie proza Olgi Tokarczuk była obecna w masowym obiegu czytelniczym;
- czytelnicy klasyki, literatury dawniejszej to coraz skromniejsza populacja, wyraźniej ograniczają się do kanonu szkolnego i lektur czytanych w ramach obowiązku szkolnego;
- analizy tematyki poczytnej popularnej literatury obyczajowej wskazują na zainteresowanie czytelników wątkami historycznymi w czytanych historiach romantycznych, zwłaszcza, jeśli odbywają się na kanwie wydarzeń II wojny światowej, nie pomijając tematu obozów zagłady. Literatura fikcyjna, nieunikająca melodramatycznych schematów fabularnych, czerpiąca z oryginalnych relacji i doświadczeń, cieszy się dużą popularnością;
- ważnym segmentem wyborów czytelniczych w czasie pandemii były poradniki. Szczególną uwagę czytelniczą cieszyły się przede wszystkim te publikacje, które poprzez psychologiczne i filozoficzne porady praktyczne potrafiły wskazać sposoby na zdobycie kontroli nad własnym i cudzym życiem, pomagające osiągnąć dobrostan. Wśród tego typu poradników widoczny jest nurt feministyczny, publikacje pisane dla kobiet i przez kobiety, wspierające je w drodze do szczęścia;
- czytane poradniki to bogaty i różnorodny zbiór tytułów – istotny segment wyborów lekturowych stanowią książki kucharskie promujące zdrowe jedzenie i określoną filozofię czy styl życia, bądź przekazujące istotę kultury proponowanej kuchni;
- literatura dokumentalna obecna w wyborach czytelniczych to najczęściej biografie bohaterów i bohaterów kultury popularnej – coraz modniejsze stają się historie z PRL-u;
- reportaże, zwłaszcza literackie, to typ książek, który stanowi istotne uzupełnienie współczesnej literatury artystycznej, są wśród nich publikacje nominowane do nagród literackich i takie nagrody otrzymujące. Wśród wyborów czytelniczych wyróżniają się reportaże z podróży, w tym także podróży „w czasie” lub dotykające najtrudniejszych problemów współczesności. Szkoda tylko, że reportaże mają mało nastoletnich czytelników.

SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE ZRÓŻNICOWANIE WYBORÓW KSIĄŻKOWYCH

Najpoczytniejsza **literatura sensacyjno-kryminalna** (thrillery, powieść detektywistyczna, szpiegowska itd.), wybrana przez 29% osób deklarujących czytanie książek, jest trochę (5 punktów procentowych) liczniej czytana przez kobiety, przede wszystkim przez osoby aktywne zawodowo, w wieku 25–59 lat – co trzeci czytelnik w tym wieku wybrał lekturę powieści kryminalnych. Natomiast po tego typu tytuły mniej chętnie sięga młodzież szkolna: należały do wyborów lekturowych zaledwie 4% uczniów w wieku 15–18 lat i tylko 15% młodych czytelników do 24 roku życia. Również wraz z wiekiem czytelników słabnie zainteresowanie tego typu literaturą – tylko 27% osób powyżej 60 roku życia, deklarujących czytanie książek, wybrało ten typ beletrystyki. Czytana jest przy tym w różnych środowiskach, zarówno w miejskich, jak i w wiejskich. Chociaż w środowisku osób posiadających wykształcenie najwyższe zasadnicze zawodowe jest mało (8%) czytelników w ogóle, to aż 40% osób mających takie wykształcenie zadeklarowało czytanie takiej właśnie beletrystyki, i był to dla nich najważniejszy wybór. Analogicznie był to najczęstszy wybór czytelniczy dla osób z wyższym wykształceniem – co trzeci taki czytelnik przeczytał w 2021 roku co najmniej jeden kryminał. Czytelnicy literatury kryminalnej to najczęściej osoby, które uważają, że bardzo lubią czytać (aż 37%) i aż 30% deklarujących, że „raczej lubią czytać książki”.

Literatura popularna romansowo-obyczajowa oraz literatura obyczajowa o historycznej tematyce i powieści historyczne potraktowane łącznie to wybór co czwartego czytelnika. Była to lektura przede wszystkim kobiet – 36% czytelniczek sięgnęło po chociaż jedną tego typu powieść, a tylko 7% mężczyzn (5% wskazało powieści obyczajowo-romansowe). Najrzadziej wybierają taką literaturę nastolatki (7% osób w wieku 16–18 lat), natomiast czytelniczki dorosłe, niezależnie od wieku, czytają chętnie romanse i powieści historyczne. Czytelnicy wielkomięjscy z kolei liczniej czytali popularną prozę obyczajową, a zwłaszcza rozgrywającą się w historycznym kontekście. Również czytelnicy z wyższym wykształceniem nieco częściej niż pozostali wybierali powieści obyczajowo-romansowe.

Kolejny wybór czytelniczy, biorąc pod uwagę wielkość populacji czytelniczej, to **literatura non-fiction (biografie, autobiografie, wywiady, wspomnienia, felietony, reportaże, relacje z podróży, publicystyka)** mająca 21% czytelników. Należy podkreślić, że jest to typ literatury podobnie chętnie czytany przez kobiety i mężczyzn. Młodzież szkolna nielicznie wybiera takie publikacje (tylko 4% nastoletnich badanych), młodzi dorośli również – tylko co dziesiąty badany w wieku 15–24 lat wybrał jakiś rodzaj książek z literatury faktu. Literatura tego typu jest czytana w różnych środowiskach, trochę liczniej w wielkomięjskich. Także wśród czytelników tego typu publikacji jest dwukrotnie więcej osób z wyższym wykształceniem niż zasadniczym zawodowym oraz najwięcej osób najlepiej sytuowanych finansowo, mających wolne zawody, pracujących

jako specjaliści. Literatura faktu należy do wyboru lekturowego osób bardzo lubiących czytać (28% takich badanych), ale także co dziesiąty czytelnik takich publikacji przyznał, że raczej nie lubi czytać.

Poradniki (także literatura popularnonaukowa z praktycznymi radami) – zostały wybrane przez 13% ogółu czytelników – jest to typ literatury częściej czytanej przez mężczyzn (16%) w porównaniu z 10% kobiet deklarujących czytanie książek. Czytelnicy poradników są w różnym wieku, najrzadziej (tylko 4%) czytają je uczniowie i osoby najstarsze, powyżej 70 roku życia (9%). Cechą wyróżniającą czytelników poradników jest to, że mieszkają w różnych środowiskach społecznych, podobnie często na wsi i w miastach, są też w różnej sytuacji materialnej.

Literatura wysokoartystyczna (proza, poezja, dramat) w celu analizy struktury wyborów czytelniczych została podzielona na **literaturę współczesną powstałą po 1918 roku oraz literaturę dawną, klasykę**. Łącznie taka literatura zdobyła 15% wskazań osób deklarujących czytanie książek, w tym literatura po 1918 roku – 9%, a klasyka 6% czytelników. Te dwie grupy literatury mają inne publiczności czytelnicze, czytane są też w ramach innych sytuacji czytelniczych. **Klasyka**, to najczęściej polska literatura obecna w kanonie szkolnym, czytana w szkołach średnich i przede wszystkim przez młodzież szkolną – 31% czytelników w wieku 15–18 lat, 17% w wieku 15–24 lat, a tylko 2% w wieku 18–59 lat. Nieco więcej (9%) czytelników klasyki są to osoby w wieku powyżej 60 lat, a 13% czytelników w wieku powyżej 70 lat. **Literatura artystyczna współczesna**, co należy podkreślić, jest podobnie licznie czytana przez kobiety i mężczyzn, natomiast częściej (13%) deklarowali lekturę tego typu utworów czytelnicy najstarsi.

Publikacje naukowe, podręczniki akademickie, szkolne wskazało jako swój wybór lekturowy 10% czytelników, w tym aż 17% mężczyzn i tylko 5% kobiet. Najczęściej sięgali po takie publikacje studenci oraz młodzież ucząca się (16% badanych w wieku 15–24 lat) oraz osoby starsze powyżej 60 roku życia (12%).

Literatura fantastyczna dla dorosłych (fantasy, science fiction, literatura post-apokaliptyczna itd.) cieszyła się zainteresowaniem 9% ogółu czytelników, w tym 16% mężczyzn i 6% kobiet. Jej czytelnicy są w różnym wieku, z wyjątkiem osób najstarszych powyżej 70 roku życia – tylko 1% osób w tym wieku sięgnęło po literaturę fantastyczną. Wybór fantastyki wyraźnie zróżnicowało miejsce zamieszkania – tylko 6% mieszkańców wsi i małych miasteczek do 20 tys. mieszkańców wybrało taką literaturę oraz 14% mieszkańców miast powyżej 200 tys. ludności.

* * *

Literatura gatunkowa, a zwłaszcza sensacyjno-kryminalna i romansowo-obyczajowa, jest najchętniej czytany typem beletrystyki we wszystkich środowiskach społecznych, natomiast powieści obyczajowe to przede wszystkim wybór kobiety.

Nastoletni czytelnicy objęci ogólnopolskim badaniem to w większości młodzież szkół średnich i najczęściej realizująca szkolny obowiązek lekturowy, w efekcie czego deklarowali oni przede wszystkim wybór książek należących do kanonu szkolnego. Wśród tytułów czytanych przez młodzież znajduje się też beletrystyka dla niej przeznaczona: powieści obyczajowe i fantastyka dla młodzieży. Należy podkreślić słabe zainteresowanie nastolatków współczesną artystyczną beletrystyką oraz reportażami.

Osoby starsze, zwłaszcza powyżej 70 roku życia, czytają mniej literatury popularnej, chętniej sięgają po klasykę, a nawet współczesną literaturę obyczajową.

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

Wyniki sondażu przeprowadzonego w marcu 2022 roku pozwalają sądzić, że czytelnictwo książek w Polsce wraca do – zarejestrowanego w badaniach z roku 2019 – stanu sprzed pandemii COVID-19. Hipoteza o sezonowym charakterze praktyk lekturowych, zależnym od pory roku, nie potwierdziła się – czas przeprowadzenia badań czytelnictwa książek nie wpływa w sposób zasadniczy na uzyskiwane wyniki. Odsetek osób czytających książki rośnie wraz z poziomem wykształcenia, a maleje wraz z wiekiem. Częściej czytają kobiety niż mężczyźni. Książki w formatach cyfrowych wciąż stanowią niewielki procent wyborów lekturowych.

Polacy najchętniej sięgają po literaturę gatunkową, zwłaszcza sensacyjno-kryminalną i romansowo-obyczajową. Na tym polu polscy autorzy z powodzeniem konkurują z zagranicznymi. Współczesna literatura wysokoartystyczna ma stosunkowo niewielkie grono odbiorców, czytane są przede wszystkim utwory Olgi Tokarczuk i Szczepana Twardocha. Wśród wybieranych książek wyróżniają się publikacje niebeletrystyczne – z jednej strony jest to literatura non-fiction (wspomnienia, biografie, reportaże, relacje z podróży), z drugiej publikacje naukowe, popularnonaukowe i podręczniki.

Badanie w 2021 roku zrealizowano w ramach zadania:

Przeprowadzenie badania stanu czytelnictwa w Polsce w ramach Planu Ewaluacji i Monitoringu NPRCz. 2.0

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach realizacji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego w ramach
realizacji Narodowego Programu Rozwoju
Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025

**BIBLIOTEKA
NARODOWA**

Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021–2022)

Autorzy: Zofia Zasacka, Roman Chymkowski

Pracownia Badań Czytelnictwa Biblioteki Narodowej

Kontakt: zaczyt@bn.org.pl

Projekt graficzny: Waldemar Koralewski, Ela Dajksler

Redakcja: Agnieszka Konopka

Skład: Andrzej Dybowski

Copyright © Biblioteka Narodowa, Warszawa 2022

ISBN 978-83-8259-484-3

Kroje pisma: Campton, Utopia

Biblioteka Narodowa
al. Niepodległości 213
02-086 Warszawa
www.bn.org.pl